

TÜRK İDARE DERGİSİ

Yıl: 72

ARALIK 2000

Sayı: 429

ATATÜRK'ÜN KRİZ YÖNETİMİ TEKALİF-İ MİLLİYE

(Ayrı Basım)

Prof. Dr. Hikmet ÖZDEMİR

İÇİŞLERİ BAKANLIĞI

ATATÜRK'ÜN KRİZ YÖNETİMİ/TEKALİF-İ MİLLİYE

Prof. Dr. Hikmet ÖZDEMİR*

1. GİRİŞ

1920'lerin başında Türklerin tarihlerindeki İkinci Ergenekon destanına önderlik eden, Ankara'daki Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kontrolünde bulunan topraklarda ulaşım ve taşıma teknolojisinin ekonomi politikği üzerine bir tanık şu gözlemi yapmaktadır:

"Memlekette yol yoktu. Demiryolu Ankara'da bitiyordu. Onun da, ancak Eskişehir doğusunda küçük bir parçası elde bulunuyordu. Eskişehir-Pozantı arasında kalan diğer bir parça demiryolunun ise pek askeri değeri yoktu. Milli idare altındaki bütün topraklarda tek bir fabrika mevcut değildi. Şark cephesinden Garp cephesine, iyi kötü gönderilecek bir cephane sandığının istenilen yere varabilmesi için, kuş uçuşu en az 1200 kilometrelik yol aşması lazımdı. Fakat insanlar kuş değildi ki? İnebolu'dan Ankara'ya ancak bir haftada varılabiliyordu. Ama bu yoldan Ankara'ya gelip dönecek vasıta eğer bir kağnı ise, onu sürenlerin ortalama bir aylık yolu göze almaları lazımdı. Halbuki nihayet birkaç yüz kilo yük alacak bir kağnının hayvanları ile onu sürenlerin, bu yol için, neredeyse bir kağnı yükü yiyeceğe, yeme ihtiyaçları vardır. Halbuki Anadolu neredeyse açtı."¹

Askeri amaçla çoğu yerde deve, katır veya öküz gücü ile yapılan bu tür taşımacılık faaliyeti, Türk İstiklal Savaşı boyunca dünya askerlik bilimi literatürüne özgün bazı terimler hediye etmiştir. Kağnı Komutanlığı terimi bunlardan yalnızca biri ve herhalde en ilginç olmalıdır.

Milli Mücadele'nin mütevazı kağnı komutanlarından popüler tarihçi Enver Behnan Şapolyo, bu ilginç görevini yıllar sonra şöyle anlatmaktadır:

* Kocaeli Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü.
Sn. Vali Behiç Çelike, Atatürk'ün Tekalif-i Milliye Emirlerinin kriz yönetimi açısından incelenmesi gerekliliğine dair görüşümü yazmama vesile oldukları için teşekkür ederim./HÖ.
1 Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam, Mustafa Kemal*. 2. cilt, (İstanbul, Remzi K., 1964), s. 527-28.

"Milli Mücadele'nin ilk günlerinde bana Milli bir görev verilmişti. O da kağnı komutanlığı idi. O acı ve yoksul günlerde ordumuzun geri hizmetleri üç türlü vasıtayla sağlanmaktaydı. (Bunlar) deve kolları, katır kolları ve kağnı kollarıydı. Çünkü o zamanlar ordumuzun elinde hiçbir motorize kuvvet yoktu. İnönü Cephesine silah ve yiyecek bu nakil kollarıyla temin edilmekteydi. Deve kolları pek süslüydü. Develerin hörgüçlerinden boyunlarına kadar renkli püsküller ve aynalar sarmaktaydı. Her devenin hörgücünün üzerine de üç tane cephane sandığı yerleştiriliyordu. Deve kolları bu şekilde bir dizi teşkil ederek ağır ağır İnebolu'dan Eskişehir yolunu tutmaktaydı. Katır kolları da pek enteresandı. Katırların boyunlarındaki iri tunç çanlar çalar, bu gürültü içinde katırlar da yola düzülürler, onlar da cephane taşırlardı. Benim kolum kağnı kolları idi. Kağnılar vilayet vilayet olarak nöbete gelirler ve ödevlerini tamamladıktan sonra yurtlarına dönerlerdi. Kağnılar iki tekerlekli basit şekilde yapılmış birer yük arabasıydı. Bunları öküzler ve mandalar çekerlerdi. Kağnıların hep birden çıkardıkları inilti ta uzak yerlerden işitilirdi. Bana her seferinde kırk kağnı verilirdi. Kağnıcıların çoğu kadın olurdu. Çünkü delikanlılar cephe dediler. Çok kere benim kağnıcılarımın otuzu kadın, sekizi çocuk, ikisi de altmış yaşından yukarı ak sakallı ihtiyarlar olurdu. Bize muhafız olarak da silahlı (Müzaheret Bölüğü) efradından bir milis asker verilirdi. Bunlar hapisanelerden çıkarılıp vatan hizmetine verilmiş mahpuslardı."²

Kadınların, -erkekler zaten cephe idi- kağnılarıyla üstlendikleri kutsal görevi özveriyle yerine getirdiğini anlatan şu satırlar da okunmalıdır:

"Bize tahsis edilen mıntıkada 300 kağnı arabası tespit ettik. Bunları muharebe esnasında derhal tanzim edebilmek için bir deneme çağrısı yaptık. Tebliğimizden 24 saat sonra 250 araba gelmiş bulunuyordu. Bazıları, öküzleri olmadığından arabalarına ineklerini koşmuşlardı. Arabaları getirenlerin bir kısmı çocuk ve ihtiyarlar, çoğu da kadınlardı. Tümen kumandanı, düzlükte sıralanan bunları teftiş ederken, uzun övendireleriyle sevgili hayvanlarının başlarında dizilen kadınlara; erkeklerinin niçin gelmediklerini sordu. Bu zahmetli işte çok yorulacaklarını, hatta dayanamayacaklarını söyledi. Kadınların verdikleri cevap şuydu":

"- Erkeklerimiz hizmette (askerlikte) dir. Emrinize biz geldik. Böyle bir günde bize bu kadarlık iş düşmesin mi?"

"Halbuki bunların çoğu, harap olmuş köylerinde çocuklarını komşularına teslim etmişlerdi. Nitekim muharebe başlayınca bunlar, uzun günler gene bizimle gel-

2 Enver Behnan Şapolyo, "Atatürk ve Üç Kılıç", *Türk Kültürü Dergisi*, 37 (Kasım 1965), s. 84.

diler. İçlerinde yollarda doğuranlar oldu. Cephede bu gayret devam ederken, gerilerde, İnebolu-Ankara yollarında da bu halk, sırtlarında cephane taşıyordu."³

21. yüzyıl başında, Türkiye Devleti'nde, kağnıların, Türk ulusunun topyekün savaşında, vazgeçilmez ulaşım ve taşıma araçları olduğunu; kadınların, yine aynı topyekün savaşta üstlendikleri stratejik rolün önemine tanıklık eden pek az insan hayatta kalmıştır. İşte bunun için, aşağıdaki satırlar, yalnızca geçmişe ait bir hatırayı değil, ondan çok daha fazlasını anlamak için okunabilir:

"Bizim İstiklal Savaşı, şimdi yalnız bir hatıradır. Gerilere baktığımız zaman dağların, bozkırların üstünde, o'nun kızılıklar içinde ufka muhteşem düşen hayalini görürüz. Ama Gazi, bu mücadelesinde yalnız değildi. Binlerce, yüzbinlerce adsızlar vardı. Bu adsızlar, ya savaşkan birer erdiler. Ya muharebelerin mihnetlerine alınterleri ve gözyaşları ile katılmış yarı aç, yarı tok liyme liyme kıyafetli analar, gelinler, kızlar, çocuklar ve ihtiyarlardı. Bunlar o'nun etrafında, o'nun kızılıklar ortasında hala dağlara, bozkırlara gölgesi vuran silüetinin çevresinde sanki kendilerini göstermek istemeyerek yer alırlar. Hep birbirlerine sokularak, hep birbirlerini kendilerine siper ederek, önderinde hayal meyal kağnıları, böğürleri birbirlerine geçmiş öküzleri, inekleri ve ellerinde övendireleri ile uçsuz, bucaksız bir kadınlar, çocuklar ve ihtiyarlar ordusu..."

"İşte asıl Kuva-yı Milliye buydu."⁴

2. MECLİS'TE TARTIŞMALAR

Türk ve Yunan Orduları arasında 22 gün süren ve Türk askerinin zaferiyle sonuçlanan Sakarya Meydan Muharebesi'nden önce, Ordu'nun, Sakarya nehri Doğu-suna çekilmek zorunda kalışı, Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nde gizlenemeyen bir sarsıntı oluşturmuştu. Bu sarsıntının en şiddetli evresi, 23 Temmuz-5 Ağustos 1921 günleri arasında yaşanmıştı.⁵

Bu acı gelişmeler içinde kıvranan Ankara'yı, İstanbul'da yayımlanan İkdam'm Başyazarı Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) şöyle anlatmaktadır:

"Büyük Millet Meclisi'nin havasındaki -telaş demiyorum, korku ve yılgınlık asla değil- düşüncelilik ve endişeliğe ne mana vereceğimi bilemiyordum. Bahusus ki, mebuslarımızdan bazılarının iki İnönü imtihanından sonra dahi hala Ordumuzun savaş gücünden emin olmadıklarını hissediyordum. Diğer bir kısmının da, Mustafa Kemal Paşa, doğrudan doğruya ve bilfiil kumanda başına geçmedikçe, bu işin için-

3 Cevdet Kerim İncedayı, *İstiklal Harbimiz*, s. 177.

4 Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam, Mustafa Kemal*, 2. cilt, s. 531.

den çıkılamayacağına kanaat getirdiklerini anlıyordum. Bu iki grup arasında ise Enver Paşa takımının yeraltı tahrikleri sinsi sinsi alıp yürütmekte idi."

Yakup Kadri devam ediyor:

"Meclis, Büyük Millet Meclisi. Lakin, Eskişehir'in düşüşünden beri orasının bir arenadan farkı kalmamıştı. Mustafa Kemal Paşa, müzakere salonundan içeri girer girmez, bir vakitler cazibe merkezini teşkil ettiği yerde, bir takım menfi etkiler ve hatta homurtularla karşılandığını seziyordu. Neden? Onu da anlamakta güçlük çekmiyordu. Büyük Millet Meclisi'nin bir çok mebusları, bir askeri hezimete uğradığımızı kani idi ve bunun mesuliyetini O'nun omuzları üstüne yüklemek istiyordu."⁶

Ne var ki, düşman ileri kolları Polatlı'ya kadar gelmişti. Ankara'dan top sesleri işitiliyordu. Şehir yavaş yavaş boşalıyordu.⁷ Tehlike Ankara'ya yaklaştığından kentten elden çıkma olasılığına karşı devlet dairelerinin Kayseri'ye taşınmasına karar verilmiş ve hazırlıklara başlanılmıştı. Meclis çalışmaları için Kayseri Lisesi'nde konuşma kürsüsü bile konulmuştu.⁸ Hükümet, memur ve subay ailelerini, yatılı okullardaki öğrencileri Kayseri'ye taşıyordu.⁹ Büyük Millet Meclisine ait basım makineleri bile yola çıkarılmış,¹⁰ Ankara sembolik bir konuma geçmişti.¹¹

Birinci Meclis'in Adana Milletvekili Damar Arıkoğlu, Meclis'in Kayseri'ye taşınması dahil pek çok konunun tartışıldığı gizli oturumu anlatırken son derece başarılı bir İcra Vekilleri ve Erkanı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa portresi çizmektedir:

"(..) Kürsüye çıkan Fevzi Paşa'mn rengi uçmuş, traş olmamış, kimbilir kaç gündür uykusuzluktan gözlerinin etrafı halka halka, elbisesi toz toprak, perişan kıyafetiyle söze başladı. Mebusların hiçbirinde ses yok, dikkatle ve onun ağzından çıkacak kelimeleri sabırsızlıkla bekliyorlardı(..)"¹²

"Fevzi Paşa Hazretleri (Kozan) - Demin verdiğimiz karar mucibince Meclisi Ali Kayseri'ye nakil olunacaktır. (..) Bu mesele bir hafta içinde mevkiî fiile konulmalıdır. Yani bir hafta içinde ağırlıklar naklolunmalı. Meclisin müzakere edecek bir kısmı burada kalır. Kısmı diğeri Kayseri'de gerek meclis binasını ve gerek salonunu

6 Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Vatan Yolunda, Milli Mücadele Hatıraları*, (İstanbul, Selek Y., 1958), s. 131-32.

7 Samet Ağaoglu, *Kuva-ı Milliye Ruhu*, (İstanbul, Ağaoglu Y., 1964), s. 153.

8 Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, 2. Kitap, (Ankara, Bilgi Y., 1992), s. 250.

9 Nejat Göyünç, *Atatürk ve Milli Mücadele*, (Konya, 1987), s. 135.

10 Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, cilt 4, (İstanbul, MEB Y., 1991), s. 110.

11 Hilmi Uran, *Hatıralarım*, (Ankara, Ayyıldız M., 1959), s. 154.

12 Damar Arıkoğlu, *Hatıralarım*, (İstanbul, 1961), s. 235.

temin etmek üzere Kayseri'ye gider. (Gürültüler). Bir kısmı kalmak lazımdır. Tehli-ke olmazsa meclis yine burada kalır(..)"¹³

Adana Mebusu Damar Arkoğlu devam ediyor:

"Hükümet namına İcra Vekilleri Heyetinin bu beyanatı Mecliste top gibi patladı, zaten sinirler gergin, kürsüye çıkan çıkana. Müteaddit celseler aktedildi. Kürsüye gelen mebusların hemen hepsi aynı cesaret, fedakarlık havası içinde konuştular. Açık gizli ne varsa hepsini ortaya döktüler. Ömründe yemin merasiminden başka kürsüye çıkmayan hususi meclislerde bile az konuşan Dersim Mebusu Diyar Ağa da söz aldı: '(..)Efendiler! Biz buraya kaçmaya mı geldik, yoksa kavga ederek ölmeye mi geldik?"¹⁴

Mustafa Kemal Paşa etrafında toplanmış Türkler için "yoktan var olmak" anlamında "topyekün savaş" aşamasına sıra gelmişti, fakat, bu nasıl başarılacaktı?

"Düşmanı vatanın hârim-i ismetinde boğmak için en az 100 bin silahlı askeri cepheye sürmek, yüzlerce topu, onların tükenmez mermilerini bulmak, en az 4000 makineli tüfeği ateşlemek ve bu tüfeklerin her birine iki dakika atış için bir sandık cepheye yetiştirmek, nihayet süvariler için at, kılıç, atlar için yem, cephe gerilerine hastane, ilaç, orduya yiyecek, giyecek ve hepsinin üstünde de bu büyük orduya yeteri kadar subay ve çeşitli derecelerde kumandan bulmak lazımdı. Halbuki ordu İnönü muharebelerine girişirken bütün Anadolu'da ancak 5 General vardı(..)"¹⁵

"1921 yılında Yunan Ordusu (..) genel seferberliğini tamamlamış, Anadolu'da Türk uyruğunda bulunan Rumların, kendi devletlerine karşı ihanetinden faydalanarak, insan ve silah bakımından bizim kuvvetlerimize çok üstün bir duruma geçmiş bulunmakta idi."

"Türkiye Büyük Millet Meclisi Kuvvetleri ise, memleketin bütün kaynaklarını harekete geçirmek ve düşman önüne yığmak olanak ve zamanını bulamamıştı. Bu sebeple Türk Ordusu'nun genel stratejisi, düşman taarruzları karşısında mümkün olduğu kadar dayanmak ve geri çekilme manevraları ile ileri hareketlerini frenlemek ve zaman kazanmak, münasip fırsatlarından faydalanarak karşı taarruzlar yapmak yani taktik savunma idi."

"10 Temmuz 1921 Yunan taarruzları karşısında, zor bir duruma düşen Batı Cephesi Komutanlığı, 18 Temmuz 1921 günü Mustafa Kemal'i Ankara'dan Eskişehir Güneybatısındaki Karacahisar'a çağırdı."

13 TBMM Gizli Celse Zabıtları, (Ankara, T. İş Bankası Y., 1985), s. 221.

14 Damar Arkoğlu, *Hatıralarım*, (İstanbul, 1961), ss. 235-36.

15 Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam, Mustafa Kemal*, 2. cilt, s. 528.

"Atatürk durumu zekasının atikliği ile derhal kavradı. Gerçekçi düşüncesiyle, hislerine kapılmadan durumu inceledi. Ordu'yu yeniden düzenlemek ve durumu kuvvetlendirmek için, Sakarya'ya kadar 300 kilometre geriye çekilmeye karar verdi. Bu suretle düşman hareket üslerinden uzaklaşacak, Sakarya'da toplu bulunan Türk Ordusu'na dış hatlardan taarruz etmek suretiyle geniş bir cepheye yayılacaktı."

"Büyük bir yurt parçasının düşmana terki, önemli bir stratejik bölgenin anahtarlarının, yani Eskişehir ve Afyon'un düşmana bırakılması, henüz kurulmakta olan milli direnişi sarsacak moral çöküntü yaratabilirdi. Fakat, Ordu'yu imhadan korumak ve düşman taarruzlarını durduracak bir seviyeye getirmek için Sakarya'ya kadar çekilmek lazımdı. Bu büyük bir düşünsel güce, ruh sağlığına, yani cesaret ve karaktere dayanan gerçekçi bir karardı."¹⁶

İngiliz Genelkurmayına göre artık Türklerin önünde üç olasılık bulunuyordu:

- (1) Ya Yunanlılarla kesin savaşı kabul edeceklerdi;
- (2) Ya daha da Doğu'ya çekilecekler ve kesin savaşı kabul etmeyi geri bırakacaklardı;
- (3) Ya da orduyu dağıtıp gerilla savaşına girişeceklerdi.

İngiltere'de, Türk Ordusu'nun zafer kazanması şöyle dursun, direnme gücü bile kalmadığına inanılmaktadır. En yetkili İngiliz askeri otoriteleri, Mustafa Kemal için gerilla savaşından başka bir şans görememektedir. Yunanlılar son darbeyi vuracak ve Türk Ordusu dağılacaktır. Mustafa Kemal, kendisine bağlı inananmış birkaç subay arkadaşıyla dağlara çıkacak, belki "Anadolu'nun Niyazi Beyi" olmaya çalışacaktır.¹⁷

İşte bu ortamda Birinci Meclis'in ardı ardına yaptığı en uzun süreli gizli oturumlar, 4 Ağustos 1921 Perşembe ve 5 Ağustos 1921 Cuma günleri boyunca gerçekleştirilmiştir. Toplam olarak 14 saat 5 dakika süren gizli oturumların konusu cephelerin durumudur.

Meclis'in gizli oturumlarında yapılan görüşmeler 4 kararın alınması ile sonuçlanmıştır:

1. Cephe'ye Meclis'ten bir heyet göndermek;
2. Ankara'nın savunulması için gerekli askeri hazırlıkları yapmak;
3. Evrak ve ağırlığını Kayseri'ye nakletmekte Hükümet'e yetki tanımak;
4. Meclis çalışmalarına aralıksız devam etmek.¹⁸

16 Refik Tulga, "Atatürk'ün Askeri Dehasının Oluşumu", *Büyük Zafer'in 50. Yıldönümüne Armağan*, (İstanbul, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Y., 1972), s. 292.

17 Bilal N. Şimşir, *Sakarya'dan İzmir'e, 1921-1922*, (Ankara, Bilgi Y., ikinci basım 1989), ss. 131-132 ve 134.

18 Sabahattin Sele, *İstiklal Harbi*, s. 242.

3. TOPYEKÜN HARP DOKTRİNİ

Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa, "harbin iki ordunun değil, iki milletin bütün varlıklarıyla, bütün maddi ve manevi güçleriyle karşı karşıya gelmesi ve bir ideal için vuruşması demek olduğunu, milletine inandırarak <Topyekün Harp> doktrinini yarattı ve uyguladı."¹⁹

Askerlik bilimi ve savaş yönetimi alanında dünya literatürüne Mustafa Kemal Paşa'nın bu mucizevi katkısı Lord Kinross tarafından şöyle anlatılmaktadır:

"Bu savaş, Mustafa Kemal'in öteden beri öngördüğü gibi topyekün bir savaştı. <Harp, yalnız iki Ordu'nun değil, iki milletin bütün varlıklarıyla ve ellerindeki her şeyle, bütün elde tutulur ve tutulmaz güçleriyle birbiriyle karşı karşıya gelmesi ve birbiriyle vuruşması demektir. Bundan dolayı, bütün Türk milletini, cephede bulunan Ordu kadar fikren, hissen ve fiilen ilgilendirmeliydim. Millettin her ferdi, yalnız düşman karşısında bulunanlar değil, köyde evinde, tarlasında bulunan herkes, silahla vuruşan savaşçı gibi kendini ödev almış hissederek, bütün varlığını mücadeleye verecekti.> Bir Peygamber gibi şu sözleri de eklemişti: <Gelecekteki savaşların yegane başarı şartı da, en ziyade bu söylediğim hususta münderiç (yer almış) olacaktır.>"

"Bu gerçeği yıllarca sonra keşfetmiş Churchill, Mustafa Kemal'in elinde yeteri kadar deve ve öküz bulunmadığı için, taşıt işlerinde cephedeki erlerin karılarından ve kızlarından nasıl yararlandığını anlatır. Kadınların seferber edilmesi milli duygunun geliştirilmesinde büyük bir rol oynamış; asker, sivil herkesin topyekün gayret göstermesi ihtiyacını iyice belirtmişti. Sivas, Erzurum, Diyarbakır ve Trabzon gibi dağınık merkezlerden toplanan silahlar, saman yığınlarının altına yüklenerek kağnılarla taşınıyordu. Şalvarlı, dolaklı köylü kadınları ta Sümerler zamanındaki gibi, gıcırtili sesler çıkartan kağnılarını sürerek saatte ancak 5 kilometre hızla, dağ, tepe demeden yüzlerce kilometrelik yolları aşıyor, cepheye doğru ilerliyorlardı. Çoğu, emzikteki çocuklarını, sıkıca sırtlarına bağlamışlardı. Top mermilerini, halat kulplu cephane sandıklarını kucaklarında taşıyarak arabalara yükleyip indiriyor, iki omuzlarına birer gülle yüklüyor, çoğu kez tapaları bozulmasın ya da ıslanmasın diye, çocuklarını açıkta bırakmayı bile göze alarak, üzerlerini örtüyle kapatıyorlardı. Tekerleklerin kınılıp kağnının yolda kaldığı da oluyordu. O zaman kadınlar, içindekileri sırtlarına yüklenir ve kilometrelerce öküz arabasıyla yapılan taşımayı, yeni bir menzil sistemi kurarak daha hızlı hale getirirdi. Artık köylülerin alışık oldukları gibi her kasabaya gelince araba değiştirecek yerde, belirli yerlerde öküzler değiştiriliyor ve taşıtlar, doğruca savaş alanına kadar gelebiliyordu. Kilimlerden askerlere kaput, gaz tenekelerinden ilaç kutusu yaptırdı. Un bulunmazsa, köylülere,

değirmenleri tamir edilinceye kadar, buğdayı kaynatarak, ya da havanda döverek yemelerini söyledi. Çorak yaylada odun bulunmadığından, ahşap evleri yıktırıp, tahtalarını lokomotiflerde yakıt olarak kullandı."

"Sapan demirlerinden kılıç yapılıyordu. Ankara'daki demiryolları atölyesi süngü ve hançer fabrikası haline sokulmuştu. Bir tek bozuk silah kalmaması için her yerde tamir atölyeleri kurulmuştu. Refet Paşa yurdun en ücra köşelerinden bile Ordu'ya asker topluyordu. Halk, minarelerden askere yazılmaya çağrılıyordu. Ordu'ya katılmak isteyenler çoğu kez haydutların kasıp kavurduğu yerlerden geçerek, yüzlerce kilometre yaya yürümek zorundaydılar. Geldikleri zaman da kendilerine verilecek silah bulunmadığı olurdu. Bu erlere, cepheye giderken, düşmandan başka, yaralı ve ölülerin silahlarını almaları söylenirdi. Bu arada kaçanlar yakalanıp şiddetli cezalara çarptırılıyor, silah altına yeni sınıflar alınıyor; Adana bölgesinden, Doğu illerinden, Karadeniz'den ve daha başka uzak yerlerden takviyeler getiriliyordu."

"Türklerin kendilerini bekleyen önemli savaşa hazırlanmak için ancak üç hafta kadar vakitleri vardı. Ankara, bu haftaları endişe içinde geçirdi. Sivillerin morali adamakıllı çökmüştü. Varlıklı eşraf ve tüccarlar, yanlarına ailelerini ve servetlerini alarak Kayseri'ye göçtüler. Daha başka kimseler de göç hazırlığına girişti, hatta resmi görevli olanlar bile. Şehir, asker kaçaklarıyla, boş gezenlerle dolmuştu; Yunanlıların çok yakına geldikleri söyleniyordu; kimsede güven kalmamıştı. Kadınlar, çarşafı sırtlarında, yola çıkmaya hazır, sabırla bekliyorlardı. Evlerini, barklarını bırakıp göç etmek zorunda kalacaklar mıydı acaba?"²⁰

4. MECLİS GÜCÜNDE BAŞKOMUTAN

Mustafa Kemal Paşa, ordu, Sakarya'ya doğru çekilirken bunu hezimetin bir delili sayan bazı muhalif milletvekillerinin fırtınalar koparttığı Ankara'da, Büyük Millet Meclisi'nin bütün yetkileriyle birlikte kendisini Başkomutan olarak görevlendirmesini istiyordu.²¹ Nihayet uzun ve şiddetli tartışmaların ardından Meclis, O'nun üç aylığına başkomutan olarak çalışmasını kabul etmişti.²²

Lord Kinross, Mustafa Kemal Paşa'nın isteğinin Meclis tarafından kabulünü gerçekçi bir şekilde yorumlamaktadır:

"(..) Mustafa Kemal'in beklediği 'manevi sarsıntı' şimdi olanca gücüyle üzerine çökmüştü. Meclis, bu felaket karşısında dehşete kapılmıştı. Mebuslar bir yandan da

20 Lord Kinross, *Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, (İstanbul, Altın K., 12.bs., 1994), ss. 323-25.

21 Refik Tulga, "Atatürk'ün Askeri Dehasının Oluşumu", s. 292.

22 Hikmet Özdemir, "Atatürk'ün Savaş Yönetimi ve Cumhuriyet Anayasaları", *Bilim Yolu*, 1(KÜSBED, 1998), ss. 35-52.

Mustafa Kemal'in, Başkomutanlığı kendi üzerine almasını istiyorlardı. Bunlardan birtakımı, Ordu'nun uğradığı yenilginin bir daha düzelemeyeceğini ve milliyetçi ülkünün büsbütün çöktüğünü sanıyor ve bunun sorumluluğunu Mustafa Kemal'in sırtına yüklemek istiyorlardı. Daha dürüst ve daha az kötümser olanlar ise O'nun hala durumu düzeltebileceğine inanıyorlardı. Daha başkaları da, bundan sonraki bir çekilmeye Mustafa Kemal bizzat karışmış olursa bunun milli amacı kökünden sar-sacağını ileri sürerek, Başkomutanlığa atanmasına karşı geliyorlardı. O, en son başvurulacak bir kaynak olarak, bir yanda durmalıydı. Buna da henüz sıra gelme-mişti."

"Hayatın garip bir cilvesi olarak, bu buhran sırasında Mustafa Kemal ilk kez bütün Meclis'in desteğini elde etti. Dostları kendisiyle birlikte oldukları, düşmanları da O'na karşı oldukları için... Başkomutanlığa atanacağı anlaşılıyordu(..)"

"Böylece, Mustafa Kemal üç aylık süre için askeri diktatör oluyordu."²³

Mustafa Kemal Paşa, Meclis'ten neden bu tür bir yetki istemiş ve bunda ısrarlı davranmıştır?

Bu sorunun yanıtı, O'nun, ne eleştirilerinde çoğu zaman ölçüyü kaçırın insafsız muhaliflerinden kurtulmak, ne de meclisi saf dışı bırakmak isteği değildir. Dönemin maliyesi üzerine ayrıntılı incelemelerde bulunan bir uzman (Alptekin Müderrisoğlu), böyle bir yetkinin asıl, maliye politikası açısından, Ordu'nun ihtiya-çlarını acilen karşılamak için kaçınılmaz bir zorunluluk olduğu görüşündedir:

"Mustafa Kemal Paşa Başkomutan seçtiği gün, Anadolu'nun görünümü na-sıldır? Beklenen ve Ankara'nın işgalini hedef alan büyük Yunan taarruzu hangi mali kaynaklarla karşılanabilecektir? Anadolu'nun mali kaynakları uzun sürebilecek bir meydan muharebesi için yeterli midir? Yeterli değilse en geç 10 gün sonra Yu-nanlıların genel bir taarruza kalkacakları bilindiğine göre, bu kadar kısa sürede yeni gelir kaynakları nasıl yaratılabilecek, ne gibi mali tedbirler alınabilecektir?"

"(..) İkinci İnönü Muharebesinin yarattığı mali sarsıntının giderilme çareleri a-ranırken, bu kez daha kanlı ve geniş cepheleri kaplayan Kütahya-Eskişehir Muhare-beleri başlamış, Ordumuz önemli kayıplarla Afyon, Kütahya ve Eskişehir'i bırakarak Sakarya Irmağı Doğusuna çekilmek zorunda kalmıştır. Bu muharebeler, mali kaynakları zorlamakla kalmamış hasat mevsimine girildiği bir sırada üç önemli ilimizin tarımsal devlet gelirleri de kaybedilmiştir."

"Mustafa Kemal Paşa'nın Başkomutan olduğu günlerdeki mali durum, kolayca anlaşılacağı gibi hiç iç açıcı değildir. Hatta, mali yönden yeni ve büyük Yunan taar-ruzunu karşılayacak kaynakları bulmak ve yaratmak güçtür. Üstelik, Ordunun yeni

bir taarruza karşı yapacağı hazırlıklar için çok kısa bir zaman vardır ve böyle kısa bir zamanda yeni mali kaynaklar bulmak tamamen imkansızdır."²⁴

5. TEKALİF-İ MİLLİYE EMİRLERİ

Arapça teklif sözünün çoğulu olan "tekalif", "mükellef olma", "kûlfet yüklenme", sorumluluk anlamındadır. Çoğunlukla da vergi sözcüğü karşılığı kullanılmaktadır. Osmanlılar döneminde Tekalif-i Emriye (Hükümdar Vergisi), Tekalif-i Harbiye (Savaş Vergisi), Tekalif-i Şeriye (Din Vergisi) gibi türleriyle uygulamaları vardır.

9 Eylül 1889 tarih ve 114 sayılı Tedarik-i Vesait-i Nakliye-i Askeriye Kanunnamesi, halkın orduya elinde bulunan taşıt araçlarını vermesi işlemlerini düzenlemekteydi. Kanunnamenin 18. maddesinde, taşıt araçlarının sağlanmasıyla görevli komisyonların kuruluş esasları hükme bağlanıyordu. 8 Ekim 1891 tarih ve 213 sayılı geçici kanunla, İstanbul dışında kurulacak komisyonların kuruluşu düzenlenmiştir. Buna göre komisyonlarda redif taburları kumandanlarıyla kaza meclisi idaresi üyesinden birer, kaza meclisi idaresince seçilecek ahaliden ikişer üyeden ve birer redif subayından oluşacak komisyonlara tabur kumandanları başkanlık edecek, mümkün olursa bu komisyonlarda bir veteriner veya bir nalbant bulundurulacak, yazı işlerini yürütmek için redif askerlerindeki okur-yazarlar arasından bir veya iki katip seçilerek tayin edilecek, komisyonların kırtasiye masrafları da kazalar tarafından karşılanacaktı. Bu komisyonlara tayin edilecek redif subayı bulunmadığından jandarma veya ihtiyat subayları veya emekli subayların memuriyeti mümkün olabilecekti. İlk kanunda değişiklik yapmak üzere 27 Şubat 1912 tarih ve 96 sayılı tek maddelik bir geçici kanun daha çıkarılmış; Askeri Vesait-i Nakliye Komisyonlarında çalışanların görevlerinde ihmallerinin tespiti durumunda, vatanperver ve hamiyetli kişilerin yerlerine tayin edilmeleri emredilmişti. Balkan Savaşı'nda ise, 9 Eylül 1889 tarih ve 114 sayılı Kanunla birlikte 30 Ocak 1913 tarihli Tekalif-i Harbiye Kanunu uygulanmıştır. 30 Ocak 1913 tarihli Tekalif-i Harbiye adlı geçici kanun ise, ordunun, seferberlik durumunda yiyecek, giyecek ve savaş sırasındaki öteki ihtiyaçlarını karşılamak üzere çıkarılmıştır. Tekalif-i Harbiye'nin ilk maddesinde uygulama alanının Ordu tarafından belirleneceği hükme bağlanmıştı. I. Dünya Savaşı'nda, 27 Temmuz 1914 tarih ve 466 sayılı Tekalif-i Harbiye Kanunu hükümleri uygulamaya konulmuştur. Aslında bu kanun, 30 Ocak 1913 tarihli Tekalif-i Harbiye Kanununun değiştirilerek kabul edilen şeklidir.²⁵

24 Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*, (Ankara, Maliye Bakanlığı Y., 1974), ss. 368-69 ve 370.

25 Serpil Sürmeli, *Milli Mücadele'de Tekalif-i Milliye Emirleri*, (Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1998), ss. 16-20.

Zafer Toprak'ın tespitlerine göre; I. Dünya Savaşı'nda seferberlik ilanı ile, ordunun talebini karşılamak için Tekalif-i Harbiye Komisyonları savaşın ilk aylarında, buğdayın yanısıra, tıccarın elindeki koyun, patates, fasulye, nohut, soğan, sadeyağ gibi maddelerin yüzde 25'ine, "tekalif-i harbiye" adı altında el koymuştur.²⁶

Ağustos 1921'de, Büyük Millet Meclisi'nin kararıyla, Başkomutanlığı fiili olarak üzerine alan Mustafa Kemal Paşa ilk iş olarak, Başkomutanlığı ilgilendiren işlerin uyumlu ve hızlı bir biçimde yürütmesini sağlayacak olan Başkomutanlık Bürosu kurmuştur.²⁷ Başkomutanlık Bürosunun başına bu alanda başarı ölçüsünü yakından bildiği ve Dokuzuncu Ordu Müfettişi olarak 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkarken Erkan-ı Harbiye Reisi olan Manastırlı Miralay Kazım Beyi getirmiştir.²⁸ Fakat, çok kısa sürede Başkomutanlık Bürosu, 13 Eylül 1921 günü Başkomutanlık ile Müdafaa-i Milliye Vekaletinin komuta ilişkilerini yeniden düzenleyen emirle kaldırılmış, Başkomutan ilgili Vekaletlerle doğrudan görüşerek çalışmalarını sürdürmüştür.²⁹

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Ankara'da, Başkomutanlık Karargahını teşkil ettikten sonra, Ordu'nun lojistik işlerini öncelikle ele almış, daha o zaman topyekün savunma prensipleri ile ilgili bir plan hazırlamıştır. Bu plan esasları dahilinde bir-iki gün içinde yoğun bir çalışma ile 7-8 Ağustos 1921 günleri, Tekalif-i Milliye (Harp Yükümlüğü) emirleri adıyla birbiri ardına on emir yayınlanmıştır.³⁰ Bu emirlerin tamamı, (o günkü düzenleme gereği) kanun kuvvetindedir.³¹

Cemal Kutay'ın verdiği bilgiye göre;

"İki gün içinde çıkarılan ve derhal tatbik mevkiine konulan Tekalif-i Milliye emirleri, mevzuun başkomutanlık kanunu ile Mustafa Kemal'e kanun kudretinde kararname yetkisinin resmileşmesinden çok önce hazırlandığını düşündürmektedir. Çünkü bu emirler umumi mahiyette değildir: Tam bir berraklık, ayrıntılı hükümler toplamlığı, matematik aydınlığı taşımaktadır.(...) Teşkilatın başında olan rahmetli General Kazım Dirik, Tekalif-i Milliye emirlerini Mustafa Kemal Paşa'nın şahsen not ettirdiğini hatıralarında kaydeder. 1937 senesinde Türk Tarih Kurumu'na tevdi edilen bu hatıralarda emirnameler üzerinde Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın el yazılı metinleri ve tashihleri mevcuttu."³²

26 Zafer Toprak, *Türkiye'de "Milli İktisat", 1908-1918*, (Ankara, Yurt Y., 1982), s. 269.

27 Mehmet Kayran, "Tekalif-i Milliye Emirleri ve Uygulanışı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt V, 15 (Temmuz 1989), s. 648.

28 Cemal Kutay, "Büyük Zaferin Yapısında Tekalif-i Milliye", s. 247.

29 *Harp Tarihi Belgeler Dergisi*, 75 (Eylül 1976), s. 25. (Belge No: 1623).

30 *Türk İstiklal Harbi*, 7. Cilt, İdari Fealiyetler, (Ankara, Genelkurmay B., 1975), s. 357.

31 Kazım Özalp, *Milli Mücadele, 1919-1922*, (Ankara, TTK Y., üçüncü basım, 1988), s. 190.

32 Cemal Kutay, "Büyük Zaferin Yapısında Tekalif-i Milliye", s. 247-49.

Büyük Millet Meclisi Reisi ve Başkomutan Mustafa Kemal Paşa imzasıyla 7 ve 8 Ağustos 1921 günlerinde yürürlüğe sokulan Tekalif-i Milliye Emirleri, emirlerin anlamlarını değiştirmeyen bazı söyleyiş farklılıkları dışında ve bugünkü alfabe ile basım sırasına göre şu kaynaklarda tam metin olarak yer almaktadır:

Türk İstiklal Harbi, 7. cilt, İdari Faaliyetler, (Ankara, Genelkurmay B, 1975), ss. 357-65.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, IV, (Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1991), ss. 414-24.

Mustafa Onar, Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları II, (Ankara, Kültür Bakanlığı Y., 1995), ss. 274-83.

Serpil Sürmeli, Milli Mücadele'de Tekalif-i Milliye Emirleri, (Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Y., 1998), ss. 61-73.

Genelkurmay Başkanlığı yayınında ve Dr. Serpil Sürmeli'nin Atatürk Araştırma Merkezi'nce yayımlanan incelemesinde yer alan ve yazım biçimleri korunan metinler, Genelkurmay Harp Tarihi Arşivindeki belgelerden, diğer kaynaklarda yer alanlar ise dönemin gazetelerinden, fakat, sadeleştirilerek aktarılmışlardır.

7 Ağustos 1921 ve 26 Ağustos 1922 arasında, 10 Tekalif-i Milliye Emrinden başka, toplam 48 Umumi Emir neşredilmiştir. Bunlar büyük çoğunlukla ilk 10 Emrin içeriklerinin aydınlatılması için ayrıntılı bilgiler veren talimatlardır.³³

Bu tür açıklayıcı emirlere (talimatlar) bir örnek olarak; 15 Ağustos 1921 günü Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın; Ankara Tekalif-i Milliye Komisyonu Başkanı ile Ankara Müdafaa-i Hukuk Heyeti Merkeziye Başkanlığına ve Müdafaa-i Milliye Vekaletine; "3-4 gün sonra Batı Cephesi en ciddi muharebeler verecektir. Su araç ve gereçlerine pek çok ihtiyaç vardır. Ankara'da ve halk elinde bulunan gaz teneke-si, fiçı, kırba vesairenin tamamen toplanarak iki gün içinde cepheyi gönderilmesini" isteyen talimatı gösterilebilir. Bu talimatın gereği derhal yerine getirilmiş, 38 eşekten oluşan özel tertibatlı bir su taşıma müfrezesi, tam zamanında cephe emrine yollanmıştır.³⁴

Tekalif-i Milliye Emirlerinin yürürlük süresinin ve bu alandaki faaliyetlerin ilk aşamada 30 Ekim 1921'de sona ermesi planlanmıştır. Ne var ki, 1921 yılı ürününü henüz almamış olan yükümlülerin harmanlarını kaldırdıkları tarih 30 Ekim 1921'den sonra da olsa, yükümlü oldukları miktarı teslim etmeleri hükme bağlanmıştır. Bu karar, 30 Ekim 1921 gün ve 334 sayılı emirle ilgili makamlara bildirilmiş ve basında da duyurulmuştur.

33 Cemal Kutay, "Büyük Zaferin Yapısında Tekalif-i Milliye", s. 254.

34 Türk İstiklal Harbi, 7. Cilt, İdari Faaliyetler, s. 374.

30 Ekim 1921 ve 334 sayılı emir metni şöyledir:

1. 8 Ekim 1921 tarihinden sonra, 690 numaralı Tekalif-i Milliye Emrinde ta-yin olunan 30 Ekim 1921 tarihi, bu gün son bulduğundan bugünden sonra Tekalif-i Milliye işlerine devam olunmayacaktır. Yalnız mahsulün geç alınması sebebiyle henüz harmanlarda bulunmasından dolayı kaldırılmamış olanların arkası her ne vakit alınırsa alınsın. Tekalif Komisyonları, bu se-neye mahsus Tekalif-i Milliyelerini alacaklardır.
2. 30 Ekim 1921 tarihinde Tekalif-i Milliye ambarları mevcutlarının ne oldu-ğu Komisyonlarca nihayet 10 Kasım 1921 tarihine kadar mutlaka Müdafaa-i Milliye Vekaletine bildirilecektir.
3. Hariçten gelecek mallardan gümrüklerce alınmakta olan yüzde 10 Tekalif-i Milliye dahi 30 Ekim tarihinden itibaren alınmayacaktır. 690 numaralı Te-kalif-i Milliye Emrinde açıklandığı ve ilan olunduğu üzere bu Emrin duyuru-lduğu tarihe kadar yüzde 40 Tekalif-i Milliyelerini vermemiş olanlar hak-kında takibata başlanacaktır.³⁵

7 Ağustos 1921 tarih ve 7 Nolu Tekalif-i Milliye Emriyle halkın elinde bulu-nan silahların toplanması hususunun da Başkomutan tarafından 26 Kasım 1921 günü itibariyle yeni bir düzenlemeye kavuşturulduğu bilinmektedir:

1. Tekalif-i Milliye Emirlerinden olup halk elinde bulunan silahların teslimine ait 7 Ağustos 1921 tarih ve 7 Numaralı Emirle ve bunun eki olan 7 Eylül 1921 tarihli Emrin devam ve uygulanmasına lüzum kalmamıştır.
2. Bu Emrin yayınlandığı tarihten itibaren yukarda adı geçen iki Emirle mu-hakeme edilmekte bulunanların mahkum edilmiş olanları da serbest bıra-kılacaktır.
3. Bundan böyle silahla ilgili olarak genel kanun hükümleri uygulanacaktır.³⁶

Genelkurmay Başkanlığı tarafından hazırlanan "Türk İstiklal Harbi, İdari Faa-liyetler" başlıklı eserde; Tekalif-i Milliye faaliyetinin Ekim 1921 sonu itibariyle sona erdirildiği; Askerlik Şubeleri bölgesinde ve Menzil Komutanlıkları ambarla-rında kalan eşyalardan istifa etmek için Müdafaa-i Milliye Vekaletince çıkarılan Emirle de "Bütün bu işlemlerin bir ay içinde tamamlanması için bölgede bulunan Tekalif-i Milliye Komisyonlarıyla anlaşılması" hususu vurgulanmaktadır.³⁷

35 **Türk İstiklal Harbi**, 7. Cilt, İdari Faaliyetler, s. 369-70.

36 **Türk İstiklal Harbi**, 7. Cilt, İdari Faaliyetler, s. 370.

37 **Türk İstiklal Harbi**, 7. Cilt, İdari Faaliyetler, s. 460-61.

Bununla birlikte Başkomutan'ın "Millete Beyannamesi"nden Tekalif-i Milliye Emirlerinin uygulanmasına Sakarya Savaşı'ndan sonra -kesin barış sağlanıncaya kadar- devam edilmesi hususunda bir anlam çıkartmak mümkündür:

"(..) Ancak silahlarımızı, maksadımız, tamam olarak elde edildikten sonra bırakacağımızdan pek yakın olan bu mutlu ana kadar evvelce olduğu gibi bütün millet fertlerinin en büyük gayret ve fedakarlık göstermesini bekleriz(..)"

Başkomutan'ın bu mesajından hareketle; 1921 Sakarya Savaşı'nın ve nihayet 30 Ağustos 1922 Zaferi'nin kazanılmasında büyük payı olan Tekalif-i Milliye Emirleri, "Zaferin sonuçlarını tehlikeye düşürecek politik olayların Lozan'da son bulmasına kadar"³⁸ devam etmiştir, denilebilir.

Tekalif-i Milliye Emirlerinin yerel yürütme organları işlevi gören Tekalif-i Milliye Komisyonlarının kurumsal faaliyetleri, Tekalif-i Milliye uygulamalarından ayrı olarak savaş bitimine kadar sürmüştür. Başkomutanın 23 Ocak 1922 günü verdiği 2 Numaralı Emir, Tekalif-i Milliye Komisyonlarının görevlerine devam ettiklerinin bir kanıtıdır.

Tekalif-i Milliye Komisyonlarının görevleri başında olduklarını kanıtlayan Başkomutan Emri şöyledir:

"Haciz edilsin veya edilmesin bu emirde isimleri geçen livalar içinde aşar ve tekalif-i milliye artıkları, Tekalif-i Milliye Komisyonları tarafından ivedilikle teslim alınacak ve en yakın demiryolu civarındaki askeri ambarlara teslim edilecek ve teslim edilen miktarlar günlük olarak Maliye Vekaletine bildirilecektir."³⁹

1 NUMARALI TEKALİF-İ MİLLİYE EMRİ

Ankara, 7 Ağustos 1921

Madde - 1: 5 Haziran 1921 gün ve 928 sayılı Heyeti Vekile kararının ikinci maddesinde; birtakım alımlar için en büyük mülki amirin riyasetinde maliye memurları ve askeri memurlarla idare meclisi ve belediye ticaret odası bulunan yerlerde ikişer üyeden kurulu komisyon oluşturulması emrediliyordu. Bu komisyonlar hemen her ilçe merkezinde kurulacak, ek olarak ilçeler Anadolu ve Rumeli Hukuk Cemiyeti merkez ve yönetim kurullarından iki üye de belirtilen komisyona üye niteliğinde katılacaklardır. Bu komisyonların adı Tekalif-i Milliye Komisyonlarıdır. Komisyonlar, 11 Ağustos 1921 gününden başlayarak sürekli toplantı durumunda bulunacak ve komisyon üyeleri hiçbir ödenek almayacaklardır. Her komisyon 2 ay süre ile askerlik görevi ertelenmek üzere ikişer katip, dörder memur çalıştıracaktır.

38 Cemal Kutay, "Büyük Zaferin Yapısında Tekalif-i Milliye", s. 352.

39 Türk İstiklal Harbi, 7. Cilt, İdari Faaliyetler, s. 439-40.

Madde - 2: Tekalif-i Milliye Komisyonları bu emrin alınışından sonra bildirilecek olan Tekalif-i Milliye temel emirlerini büyük yetkilerle uygulayarak, bu yolla savaşan Ordu gereksinimlerini karşılayacaklardır.

Madde - 3: Belirtilen Tekalif-i Milliye Komisyonlarından İzmit ve Bolu Sancaklarında bulunanların topladıkları Kocaeli Bölge Komutanlığına ve Zonguldak Sancağı, Ankara İli, bağımsız Aksaray Sancağı Konya İli, Silifke Sancağı ile bu sayılan bölgenin batısında kalan yerlerdeki Komisyonların aldıkları Batı Cephesine ve Elcezire ve Doğu Ordusu Bölgelerindeki Komisyonların topladıkları, belirtilen Ordulara adı geçmeyen bölgelerden başka olarak merkezi Anadolu'da kalan Komisyonların topladıkları Müdafaa-i Milliye içindir. Merkez Ordusu, Adana ve Antep Cepheleri gereksinimleri Müdafaa-i Milliye'ye bağlanan yerlerden karşılanacaktır.

Madde - 4: Koşulsuz olarak ülke içindeki her Komisyon bu görevini sürdürerek ve 10 Eylül 1921 gününe kadar, 15, 20, 25, 30 Ağustos 1921 ve 5 Eylül 1921 günlerinde Müdafaa-i Milliye Levazımatı Dairesine ambar mevcutları için telgrafla rapor vereceklerdir. Aynı zamanda cephelere bölgelerinde bulunan Komisyonlardan, Batı Cephesi Komisyonlarından Aksaray, Konya, Karahisar Sancakları ile bunun güneyinde bulunan bölge Komisyonları, yakınlığına göre Konya Menzil Müfettişliğine ve yörenin kuzeyinde bulunan Komisyonlar Ankara Menzil Müfettişliğine ve Kocaeli bölgesindekiler Kocaeli Levazım Riyasetine ve Elcezire ve Şark Ordusu bölgesindeki Komisyonlar belirtilen cephe Levazım Riyasetine raporlarının birer örneklerini vereceklerdir.

Madde - 5: Komisyonlar üye ve memurlarından en küçük ilgisizliği ve kötü çalışmaları görülenler vatan hainliği ile cezalandırılacaklardır.

Madde - 6: 1 Numaralı bu Emir, bütün ilçelere, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Merkez Kurullarına bildirilmek üzere il ve bağımsız sancaklara ve İstiklal Mahkemelerine, bütün Askerlik Şubelerine bildirilmek üzere her şube yazı işleri başkanlığına ve Cepheler Komutanlıklarına ve bütün Vekaletlere, Ankara ve Konya Menzil Müfettişliklerine bildirilmiştir. Emrin alındığı gün ve saati ve anlaşıldığını, alan makamlar telgrafla bildireceklerdir.

Madde - 7: Bu Emir ve arkasından verilecek Tekalif-i Milliye temel Emirleri her yerde en büyük mülki amir tarafından türlü araçlarla yayınlanarak duyurulacaktır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi

Başkumandan

Mustafa Kemal⁴⁰

2 NUMARALI TEKALİF-İ MİLLİYE EMRİ

Ankara, 7 Ağustos 1921

Madde - 1: Ordu giyim ve donatımının genişçe sağlanması için aşağıdaki önlemler alınacaktır.

Bu önlemlerin uygulanmasına 1 Numaralı Emirde yazılı olan Tekalif-i Milliye Komisyonları görevlidir.

- (a) Her ilçede bulunan hane sayısınca ilçe birer takım çamaşır, birer çift çorap ve çarığı en son 10 Eylül 1921 günü hazırlanması ve Komisyonlar ambarlarına verilmesi zorunludur. Örnek olarak 10 bin hane bir ilçe kesinlikle 10 bin takım çamaşır ve 10 bin çarık ve çorap verecektir.
- (b) Pek yoksul hanenin bu bağıştan ayrı tutulması ve yoksulun payının başka bir varlıklıya yüklenmesi, toplama ve bağış alan Komisyonun görevidir.
- (c) Toplanan çorap ve çamaşır ve çarıklar yerel Komisyona halk tarafından teslim edilecek ve toplananlar Komisyonun her görevlisinin sorumluluğu altında korunacak ve bağış sahiplerine, Komisyonlarca, bağış miktarını ve gününü belirten bir alındı makbuzu verilecektir.

Madde - 2: Bu Emri alan her Komisyon Reisi, görevli olduğu ilçenin ev sayısını, emri aldığı günden 10 Eylül 1921 gününe kadar verilen görevi bitireceğini telgrafla Levazımatı Umumiyeye bildirecektir.

Madde - 3: Bağış sonunda Tekalif-i Milliye Komisyonu, aşağısı tutanaklı 3 ayrı defter yaparak, bir örneğini Levazımatı Umumiyeye gönderecek, öteki örneklerden biri Komisyon Reisinde ve diğeri yerel Mal Memurunda Müfettişler istediğinde verilmek üzere bulundurulacaktır.

Madde - 4: Emrin yürütülmesinde en ufak kötü işlemleri görülenler vatan hainliği suçu ile suçlanacaklardır.

Madde 5: Bu Emir, bütün ilçelere hemen bildirilmek üzere il ve sancaklara ve İstiklal Mahkemelerine ve bilgi için Vekaletlere ve Cephe Kumandanlıklarına verilmiştir.

Büyük Millet Meclisi Reisi

Başkumandan

Mustafa Kemal⁴¹

41 Açıksöz, (10 Ağustos 1921) aktaran: Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, ss. 415-16.

3 NUMARALI TEKALİF-İ MİLLİYE EMRİ

Ankara, 7 Ağustos 1921

Madde - 1: Ordu giyim ve denetiminin genişlemesi için aşağıdaki önlemler alınacaktır. Bu önlemlerin uygulanmasından 1 Numaralı Emirde görev ve kuruluş biçimleri bildirilen Tekalif-i Milliye Komisyonları sorumludur.

- (a) Tüccar ve halk elinde bulunan rengi ne olursa olsun çamaşırlık bez, Amerikan patiska, pınluk, yıkanmış yün, yıkanmamış yün, tiftik, fantezi kumaşlar hariç olmak üzere erkek giyimi yapılmasına uygun her türlü yazlık ve kışlık kumaşlar, kalın bezler, kösele ve iğne, taban astarlığı, sarı ve siyah meşin, sahtiyandan yapılmış yemeni, çarık, potin, çarık yapılacak deri, demir, kundura çivisi, tel çivi, kundura ve saraç iplikleri, nallık demir veya yapılmış nal, mih, yem torbası, yular, belleme, kolan, kaşağı, gebre, sicim ve organ stoklarına hemen el konulacak ve değeri biçilerek alınanların toplamını belirtmek üzere Komisyonun imza ve mühürleri bulunan kuruşlu bir tutanak, sahibine verilecektir.
- (b) İçerdeki malzemenin bir kısmının böylelikle alınmasından ileri gelen fiyat ayrılığını dengelemek için, dışardan gelecek her tür malların yüzde 10'u da iskelelerden aynı şartlar içinde Ordu ihtiyaçları için alınacak, yüzde 90'ına kesinlikle karşılmayacak, sahibinin yetkisine bırakılacaktır.
- (c) Alınan mallardan geriye kalan ve dışardan alınacak (ithal) olan bu tür stokların taşıma ve satımı bütünü ile serbesttir.
- (d) Çocuk ve kadın giysileri ve malzemesi ile lüks eşya almak kesinlikle yasaktır.

Madde - 2: Dışardan mal getiren tacirin Tekalif-i Milliye Komisyonlarına mal veren ve karşılığında kuruşlu tutanak alan tüccarın tutanaklarında yazılı miktar paylarının yüzde 20'si sonradan getirecekleri malların gümrük tutarına sayılacaktır.

Madde - 3: Bu işlemler için de 2 Numaralı Emrin üçüncü maddesinde açıklanmış gibi Komisyonlarca 3 ayı defter düzenlenecektir.

Madde - 4: Bu Emre karşı çıkararak malını gizleyenler veya kötü çalışanlar, kim olursa olsun vatan hainliği ile suçlanacaklardır.

Madde - 5: (3) Numaralı olan bu Emir hemen Komisyonlara bildirilmek üzere illere, sancaklara ve İstiklal Mahkemelerine yazılmış ve bilgi için Vekaletlere ve Cephe Kumandanlıklarına verilmiştir.

Büyük Millet Meclisi Reisi

Başkumandan

Mustafa Kemal⁴²

42 Açıksöz, (10 Ağustos 1921) aktaran: Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, ss. 417-18.

4 NUMARALI TEKALİF-İ MİLLİYE EMRİ

Ankara, 7 Ağustos 1921

En son Emire kadar Ordu'nun işesi için aşağıdaki önlemler alınacak ve bu önlemlerin uygulanmasından 1 Numaralı Emirle kuruluş biçimleri bildirilen Tekalif-i Milliye Komisyonları sorumlu olacaktır.

1. Elde mevcut buğday, saman, un, arpa, fasulye, bulgur, nohut, mercimek, kasaplık hayvanlar, şeker, gaz, pirinç, sabun, yağ, tuz, zeytin yağı, çay, mum stoklarının yüzde 40'ına Komisyonlarca el konularak ambarlara alınacaktır. Belirlenecek fiyat üzerinden sahiplerinin eline kuruşlu tutanak verilecektir.
2. Komisyonlarca toplanan buğdayların un edilmesi için, Komisyonlar, bölgelerindeki fabrika ve değirmenlere eşit olarak dağıtacak ve bu çalışma karşılıksız olacaktır.
3. Bu konuda en küçük kötü işlemi görülen memurun veya yükümlülükten kaçman kişinin cezası vatan hainliğidir.
4. (4) Numaralı olan bu Emir Komisyonlara bildirilmek üzere illere ve sancaklara ve İstiklal Mahkemelerine yazılmış ve bilgi için Vekaletlere ve Cephe Kumandanlıklarına birer örnek verilmiştir.

Büyük Millet Meclisi Reisi

Başkumandan

Mustafa Kemal⁴³

5 NUMARALI TEKALİF-İ MİLLİYE EMRİ

Ordularımız İçin Yapacağımız Fedakarlıklar

Ankara, 7 Ağustos 1921

Ordu ulaşımının sağlanması için aşağıdaki önlemler alınarak, bu önlemlerin uygulanmasından 1 Numaralı Emirde kuruluşu belirtilen Komisyonlar sorumlu olacaktır.

1. Askeri nedenlerle türlü yollardan Ordu gereksinimi için alman taşıt araçlarından ayrı olmak üzere ülkede kalan taşıt aracı sahipleri her ay Ordu malzemesinden bir bölümünü kendi aracı ile 100 kilometrelik bir uzaklığa kar-

43 Açıksöz, (10 Ağustos 1921) aktaran: Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, s. 418 ve ayrıca bkz: Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, sayı 58, belge 1323.

şılıksız taşımak zorundadır. Bu taşımanın sürdüğü sürece araç sahipleri ve hayvanları Ordu ambarlarından beslenir.

2. Bir ay içinde bu görevi gören kişi, o ay için yeni bir taşıma işi almaz. Tekalif-i Milliye Komisyonunun yolladığı araç ve yiyecek gönderisinin, malı alan ambarca onayı, o aylık muafiyet durumunu o kişiye verir.
3. (2, 3, 4) Numaralı Emirlerle toplanan araç-gereç ve yiyecekler, Levazımatı Umumiyenin belirleyeceği asıl askeri ambarlara Tekalif-i Milliye Komisyonlarınca bu taşıma yükümlülükleri sayesinde gönderilir ve saklanırlar.
4. Müteahhit taşıma kolları diğer halkın bağlı oldukları ayda 100 kilometrelik taşımayı karşılıksız yapmak zorundadırlar.
5. Bu Emri alan her Tekalif-i Milliye Komisyonu kendi bölgesindeki taşıma yükümlülüğüne girecek aracın tür ve sayısını 15 Ağustos 1921 gününe kadar Müdafaa-i Milliye Sevkiyat ve Nakliyat Müdüriyeti Umumiyesine ve cephe bölgesinde bulunanlar ise Sevkiyat ve Nakliyata bildirmekle birlikte bölgesinde buldukları Menzil Müfettişliklerine veya Ordu Erkanıharbiye Riyasetlerine bildireceklerdir.
6. Bu yükümlülüğten kaçanlar veya uygulamada kötü davranışı görülenler vatan hainliğiyle cezalandırılacaklardır.
7. (5) Numaralı olan bu Emir hemen Tekalif-i Milliye Komisyonlarına bildirilmek üzere bütün illere ve sancaklara yazılmış ve İstiklal Mahkemelerine ve bilgi için Vekaletlere ve Cephe Kumandanlıklarına birer örnek verilmiştir.

Büyük Millet Meclisi Reisi

Başkumandan

Mustafa Kemal⁴⁴

6 NUMARALI TEKALİF-İ MİLLİYE EMRİ

Ankara, 7 Ağustos 1921

1. (2, 3, 4) Numaralı Tekalif-i Milliye Emirlerinde bildirilen giyilecek, kullanılacak ve yenilecek türünden değişik yerlerde var olan bırakılmış mallara (Emval-ı metruke) Tekalif-i Milliye Komisyonlarınca el konulacak, miktarı

44 Açıksöz, (10 Ağustos 1921) aktaran: *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, ss. 419-20 ve ayrıca bkz: *Harp Tarihi Vesikalari Dergisi*, sayı 58, belge 1324.

saptanıp ve fiyatı belirlenerek kuruşlu bir tutanak yerel mal sandığına verilecektir.

2. Bırakılmış mallardan bu yolla alınanlar için Tekalif-i Milliye Komisyonları önceki Emirlerde bildirildiği gibi 3 ayrı düzenli defter tutacaklar, bunun bir örneğini Levazımatı Umumiyeye göndereceklerdir.
3. Alınan malların tür ve miktarları 10 Eylül 1921 gününe kadar Müdafai Milliye Levazımatı Umumiye Dairesine Tekalif-i Milliye Komisyonlarınca tutanakla bildirilecektir.
4. Bırakılan malların toplanması ve alınmasında kötü işlemleri görülenler ve alınan kendi malı gibi kullanmaya kalkanlar vatan hainliği ile suçlanacaklardır.
5. (6) Numaralı olan bu Tekalif-i Milliye Emri hemen Komisyonlara duyurulmak üzere bütün illere, sancaklara ve İstiklal Mahkemelerine yazılmış, bilgi için de Vekaletlere ve Cephe Kumandanlığına yazılmıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi

Başkumandan

Mustafa Kemal⁴⁵

7 NUMARALI TEKALİF-İ MİLLİYE EMRİ

Ankara, 8 Ağustos 1921

1. Cins, mezhep, sınıf, meslek ayrımı yapılmaksızın, koşulsuz olarak herkes aşağıda -üçüncü madde- grubu ve türü yazılı silah ve cephaneye ile yaralayıcı araçları her yerde bu Emrin yayımından başlayarak 3 gün içinde yerel Tekalif-i Milliye Komisyonuna alındı (makbuz) karşılığında vererek Hükümetle bağışlayacaklardır. Savaşın bitiminde bu silahlar bir hatıra olmak üzere eski sahibine iade olunacaklardır.
2. Dördüncü gün sabahından başlayarak belirtilen silah ve cephaneyi sakladığı ve hile kullanarak vermediği anlaşılınlar ve silah toplama araştırmasında kötü işlem ve davranışta bulunanlar "idam" olunurlar.
3. Verilecek silah ve cephaneler şunlardır: Cephane olarak her türlü çifte ateşli tüfeği, kasatura veya süngü ve cephanelere filintaları, kısaca her türlü Osmanlı mavzerleri, küçük ve büyük çaplı her türlü Alman, Belçika tüfek-

45 Açıksöz, (10 Ağustos 1921) aktaran: Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, s. 420.

leri, her türlü Avusturya tüfeği, Avusturya ve Bulgar manlihirleri, her türlü İngiliz tüfeği, her türlü Rus tüfeği, her türlü Fransız, Romanya, Sırp, Japon, Yunan martin büyük ve küçük çaplı tüfekleri (av tüfekleri, tabancalar ve bunlarla ilgili cephaneler ayırır), her türlü kılıç ve palalar, bunlardan bir özel değeri olanlar Komisyonların sorumluluğu altında ve belge karşılığında sahibine bırakılacaktır.

4. İlan edilmesinin dördüncü gününden başlayarak sivil ve asker yetkililer üçüncü maddede yazılı silah ve cephaneyi bulmak için gerek gördüğü evleri yasal yöntemler içinde arayacaktır.
5. Tekalif-i Millîye Komisyonları, bu Emrin halka bütünü ile duyurulmasını sağlayacak ve silahını vereceklerin bulunduğu yerlerle Komisyonların toplandığı yer arasındaki uzaklığa ilişkin zaman süresi olarak verilen üç günü ekleyeceklerdir.
6. Tekalif-i Millîye Komisyonları, topladıkları silahları ve cephanenin tür ve miktarlarını Müdafaa-i Millîye Harbiye Dairesine bildireceklerdir.
7. Bu Emir, öncelikle Kastamonu, Çorum, Yozgat, Kayseri, Niğde, Konya ve Silifke il ve ilçelerine, bu yerlerin batısındaki il ve sancaklara uygulanmak üzere ilgili makamlara bildirilmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi

Başkumandan

Mustafa Kemal⁴⁶

8 NUMARALI TEKALİF-İ MİLLİYE EMRİ

Ankara, 8 Ağustos 1921

1. Tekalif-i Millîye Komisyonları her yerde bulunan benzin, vakum, gres, makine, don, saatçi, balık yağları, vazelin, otomobil ve kamyon lastiği, solisyon, buji, soğuk tutkal, Fransız tutkalları, telefon makinesi, kablo pil, çıplak tel ve bunlara bağlı olan malzeme, asit sülfürik miktarını araştırarak ve saptayarak stokların yüzde 40'ına el koyacak ve sahiplerine değeri karşılığında tutanak verilecektir.
2. Yukarıda türleri belirtilen malzemelerden, dışardan yurda getirilenlerin gümrük resminden başka yalnız yüzde 10'u kuruşlu tutanak karşılığında

46 Açıksoz, (11 Ağustos 1921) aktaran: Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, ss 421-22.

belirtilen Komisyonlarca alınabilir. Böylece malları alınanlara verilecek tutanakların yüzde 20'si gümrük resmine sayılır.

3. Tekalif-i Milliye'den alınacak yukarıdaki malzemenin yüzde 40'ının toplanması ve her Komisyonca en son 10 Eylül 1921'de bitirilmiş bulunacak ve 15, 20, 25, 30 Ağustos ve 5 Eylül'de toplananların tür ve miktarlarını Müdafaai Milliye Harbiye Dairesine telgrafla bildireceklerdir.
4. Bu malzemeden bulunanları gizleyenler ve hile yoluna sapanlar için vatan hainliği kanunu uygulanır.
5. Orduların bu malzemeden yararlanma biçimi Müdafaai Milliye Vekaletince saptanacaktır.
6. Bu Emir, bütün illere ve sancaklara, Cephe Kumandanlıklarına, Vekaletlere bildirilmiştir.

Büyük Millet Meclisi Reisi

Başkumandan

Mustafa Kemal⁴⁷

9 NUMARALI TEKALİF-İ MİLLİYE EMRİ

Ankara, 8 Ağustos 1921

1. Tekalif-i Milliye Komisyonları sınırları içinde bulunan demirci, marangoz, dökümcü, tesviyeci, saraç, arabacı esnafı ve imalathaneleri ile bu esnaf ve imalathanelerinin kapasitelerini saptamak ve gerek bunlar ve gerek kasatura, kılıç, mızrak ve eyer yapabilecek zanaatkarların adları verilmek üzere sayılarını Müdafaai Milliye Vekaletine bildireceklerdir.
2. Bu Emir bütün illere, sancaklara, Cephe Kumandanlıklarına ve Vekaletlere bildirilmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi

Başkumandan

Mustafa Kemal⁴⁸

10 NUMARALI TEKALİF-İ MİLLİYE EMRİ

Ankara, 8 Ağustos 1921.

47 Açıksöz, (10 Ağustos 1921) aktaran: Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, s. 422.

48 Hakimiyeti Milliye, (14 Ağustos 1921) aktaran: Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, s. 423.

Seferber Ordu'nun taşıta olan gereksinimini karşılamak için aşağıdaki maddelerle hızla uygulanacaktır.

1. Bu Emri alan Tekalif-i Milliye Komisyonları kendi bölgelerinde bulunan ve türleri aşağıda açıklanan bütün taşıtların yüzde 20'sine el koyacaklardır.

Taşıtların türleri:

- a. Dört tekerlekli yaylı arabalar.
 - b. Dört tekerlekli at, öküz ve kağrı arabaları. Arabalar bütün takım ve hayvanları ile birlikte olacaktır.
 - c. Binek ve top çeken hayvanlar.
 - d. Katır ve yük hayvanları.
 - e. Deve.
 - f. Merkep.
2. Bu Emri alan Tekalif-i Milliye Komisyonları, bölgelerindeki bütün taşıtların miktarlarını alabildiğince çabuk saptayacak ve en son 10 Eylül tarihine kadar, bölgesindeki taşıtların en sağlamlarından ve yüzde 20'sini toplamış olacaklardır.
 3. El konulan her taşıtların değeri Komisyonca araştırılacak, taşıtları alınan kasabanın belediye reisine, köylerde köy kurulunca o yerlerdeki halka, varlıkları oranında dağıtım yapılarak toplanacaktır. Taşıtları alınanların paraları böylece alınacak makbuzlar onaylanıp Tekalif-i Milliye Komisyonlarına verilecektir.
 4. Komisyonlarca toplanan taşıtlar o yerlerdeki Askerlik Şubelerine verilecektir. Şubelerin aldıkları taşıtlardan arabalar ve hayvanlar, olabilir ve sahipleri yükümlülere göre sahipleri ile, değilse yükümlülere arasında araba ve hayvan sürmeyi bilen lojistik erler tarafından kullanılacaktır. Bu taşıtlar şubelerde toplanacak ve şubelerde korunacaktır.
 5. Her Askerlik Şubesi, Şubede toplanan taşıtların tür ve miktarını 15, 20, 25, 30 Ağustos ve 10 Eylül günlerinde Müdafai Milliye Vekaleti Ordu Dairesine telgrafla bildirecektir.
 6. Bu konuda göz yuman ve kötü işlemler bulunanlar vatan hainliği suçu ile cezalandırılacaklardır.
 7. 10 Numaralı bu Emrin ulaştığı gün ve saat telgrafla Ordu Dairesi'ne bildirilecektir.

İşbu Emrin bütün Vekaletlere, Garp ve Merkez Ordusu Kumandanlıklarına, Canik, Amasya, Tokat, Sivas, Kayseri, Niğde, Konya, İçel il ve sancakları ile bunların batısında bulunan bütün il ve sancaklara ve Askerlik Şubelerine ve İstiklal Mahkemelerine bildirilmiştir.

Büyük Millet Meclisi Reisi

Başkomandan

Mustafa Kemal⁴⁹

7. TEKALİF-İ MİLLİYE KOMİSYONLARI

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Ankara'da, Başkomutanlık Karargahını teşkil ettikten sonra, Ordı'nun lojistik işlerini öncelikle ele almış, daha o zaman topyekün savunma prensipleri ile ilgili bir plan hazırlamıştır. Bu plan esasları dahilinde bir-iki gün içinde yoğun bir çalışma ile 7-8 Ağustos 1921 günleri, Tekalif-i Milliye (Harp Yükümlüğü) emirleri adıyla birbiri ardına on emir yayınlanmıştır.⁵⁰ Bu emirlerin tamamı, (o günkü düzenleme gereği) kanun kuvvetindedir.⁵¹

Başkomutanın Tekalif-i Milliye Emirlerini uygulamak için de, 1 Numaralı Emir uyarınca bütün ilçelerde Tekalif-i Milliye Komisyonları kurdurtmuş ve bunları derhal çalışmaya başlatmıştır. Tekalif-i Milliye Komisyonlarının kuruluşu, Başkomutanlık Kanununun kabulünden sadece 2 gün sonra 7 Ağustos 1921'dedir. 1 Numaralı Tekalif-i Milliye Emrine Tekalif-i Milliye Komisyonlarının kuruluş ve çalışma esasları ile ilgili talimatnameye de yer verilmektedir:

"2 Haziran 1921 gün ve 928 sayılı Heyeti Vekile kararının 2. maddesi uyarınca bazı satınalmalar için en büyük mülkiye memurunun başkanlığında en büyük maliye ve askeri memurları ile idare meclisi, belediye, ticaret odasından (bulunan yerlerde) 2'şer üyeden oluşan bir komisyon kurulması emrediliyordu. Bu komisyonlar derhal her ilçe merkezinde kurulacak ve ayrıca ilçeler Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkez Kurulu ve idarelerinden 2 üye de komisyona üye sıfatıyla katılacaklardır. Bu komisyonların adı Tekalif-i Milliye Komisyonlarıdır. (..) Sonradan köylerde imam ve muhtarlar da üye sayılmışlardır."⁵²

Alptekin Müderrisoğlu'na göre; Komisyonların kuruluş biçimi, 2 Haziran 1921 gün ve 928 sayılı Heyet-i Vekile kararıyla yürürlüğe konulan ve Ordı'nun yiyecek alımlarını düzenleyen talimatnamenin 2. maddesi ile kurulan satınalma komis-

49 Hakimiyeti Milliye, (12 Ağustos 1921) aktaran: Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyan-nameleri, ss. 423-24.

50 Türk İstiklal Harbi, 7. Cilt, İdari Faaliyetler, s. 357.

51 Kazım Özalp, Milli Mücadele, 1919-1922, s. 190.

52 Düstur -Üçüncü Tertip- cilt 2, ss. 52-3.

yonlarının aynıdır. Tekalif-i Milliye Komisyonu üyelerinin Kaymakam, mahallin en büyük askeri amiri ile mal müdürü gibi kamu görevlileri dışında kalan öteki 10 üyesi, tümüyle halk tarafından seçilmektedir. Bu yönü ile komisyonlar, halk yararına alınan emirleri halka uygulayan, gerektiğinde zora başvuran, halk temsilcilerinden oluşan bir halk örgütü görünümünü vermektedir. Bu örgüt devlete has bürokrasiden tamamen uzak, kırtasiyeciliği asgariye indirmiş bir çalışma tarzı ile en kısa zamanda olumlu sonuçları alabilecek bir çalışma düzeni sürdürüyordu.⁵³

7. MENZİL TEŞKİLATLARI

Tekalif-i Milliye Emirlerinin hedefine ulaşmasında bir diğer önemli görevi üstlenen kuruluş ise, hiç kuşkusuz topyekün savaşa hazırlık için kriz yönetim planının askeri kanadını iyi düşünülmüş bir hiyerarşi içinde büyük bir özveriyle yürüten Müdafaa-i Milliye Vekaleti Sevkiyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğüne bağlı Menzil Bölge Müfettişlikleri, Menzil Hat Komutanlıkları, Menzil Nokta Komutanlıkları ve Menzil Konak Komutanlıkları idi.⁵⁴ Bu görevliler, Ordu hareket alanında kendi Menzil kuruluşu ile, ve bu hareket alanı gerisinde Müdafaa-i Milliye Vekaletine bağlı Menzil Teşkilatı ile faaliyet gösteriyordu.⁵⁵

Tekalif-i Milliye Emirleriyle halktan toplanan ve Türk Ordusu'nun ihtiyacı olan her türlü malzemenin cephe gerisinden cepheye taşınması, dağıtılması, depolanması ve kısaca askeri bir terim olan lojistik alanına giren bu faaliyetin aksama-dan yürütülmesi güçlü bir Menzil teşkilatlanmasını gerektirmektedir.⁵⁶

Türk İstiklal Savaşına damgasını vuran Menzil Müfettişlikleri karargahlarında; Menzil Müfettişliği Kurmay Başkanlığı, Harekat Şubesi, Personel Şubesi, Esliha (Silah) Şubesi, Levazım, Muharebe, Sağlık, Veteriner, İnşaat, Ulaştırma Şubeleriyle, Evrak ve Posta Şubeleri bulunuyordu. Bu karargahlara bağlı, yapacağı görev ve bölgenin önemine göre bir veya iki bölge müfettişliği, bağımsız hat ve bölge komutanlıkları, hastane, hayvan hastaneleri, erzak ve mühimmat depoları, küçük ölçekli imalathanelerdi. Menzil Bölge Müfettişlikleri karargah kuruluşları da Menzil Müfettişliği kurulu idi. Ancak şubelerde bulunan personel daha azdı. Menzil Müfettişliği emrinde, Hat ve Nokta Komutanlıkları, ambarlar, hastaneler ve depolar vardı. Menzil Hat Komutanlığı kuruluşu şu şekilde idi: Menzil Hat Komutanlığına bağlı Muhafız, Hizmet ve Amele Kıtaları, Tamirhane, Yol İnşaatı Kıtası, İşe Merkezi, Er Misafirhanesi, Erzak ve Yem Deposu, Cephane Deposu, Hayvan Deposu, Merkez Komutanlığı, Sevk Memurluğu ve Sağlık birimi bulunuyordu. Hat Komu-

53 Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*, s. 381.

54 *Türk İstiklal Harbi*, 7. cilt, İdari Faaliyetler, s. 314 vd.

55 *Türk İstiklal Harbi*, 7. cilt, İdari Faaliyetler, s. 614.

56 Serpil Sürmeli, *Milli Mücadele'de Tekalif-i Milliye Emirleri*, s. 76.

tanlığı emrinde Nokta ve Konak Komutanlıkları vardı. Birinci sınıf Menzil Nokta Komutanlığı, Hat Komutanlığı kuruluşunun aynı idi. İkinci sınıf Menzil Nokta Komutanlığı görevini Askerlik Şubeleri yapıyordu.⁵⁷

Türk İstiklal Savaşında Menzil Teşkilatlarının başarılı çalışmaları çeşitli kaynaklarda ve anılarda yer almaktadır:

"(..) 1921 yılı içinde Manastırlı Miralay Kazım Bey, Batı Ordusu Menzil Müfettişi olarak Konya'ya gelmiştir. Sakarya Savaşı süresince Ordu'muzun bütün ihtiyacı Güney'den desteklenmiş, işe kolları savaş süresince Cephe'yi beslemiştir. (..) Bu olağanüstü çalışma sonunda Batı Menzil Müfettişi Kolordu Komutanlığı yetkiyle Milli Savunma Bakanlığı Sevkiyat ve Nakliyat Umum Müdürlüğü yapmıştır."⁵⁸

Menzil Teşkilatlarının efsanevi çalışmalarının tanıklarından biri ünlü gazeteci Ahmet Emin (Yalman) Bey'dir:

"Her iş için ehil adamlar aranmış, bulunmuştu. Mesela nalçılık mektebinin başına uzun müddet Baviera'da fenni nalbantlık öğrenmiş bir subay getirilmişti. Dabağhaneleri de Almanya'da tecrübe görmüş uzmanlar idare ediyordu. Kıtaların musiki ihtiyacı da unutulmamış, takım takım bandolar yetiştirilmiş, bunlar için musiki aletleri de bulunmuştu. Tamir atölyesinde sonradan yakından tanıdığım ve değerini gördüğüm Albay Nuri Bey gibi harp imalatı dairesi mensupları, işlemeyen demiryollarının raylarını söküyor, top kamasına ve diğer yedek parçalara çeviriyorlardı. Konya levazım teşkilatına başta Kazım Bey olmak üzere, en büyük subaydan en küçük çırağa kadar herkes, Yunanlıları bir an evvel denize dökmek azmiyle var kuvvetiyle çalışıyorlardı. Eskiden hazır hazır hariçten gelirken şimdi gelemeyen birçok malzeme şimdi Konya'da, nice yoksuzluklar içinde yeter sayıda yetiştiriliyordu."⁵⁹

Menzil Müfettişi General Kazım (Dirik) Beyin çalışmalarının bir başka tanığı ise Hilmi Uran'dır:

"General Kazım Dirik merhum, o sırada Konya Menzil Müfettişi idi(..) Fakat kendisini hiç tanıımıyordum. (..) General Kazım Dirik'ten pek memnun ayrılmıştım. Çünkü bana kati olarak vaad etmişti ki, ertesi günü Kadınhan'a gittiğimde orada Menzil Teşkilatı benim emrime bir landon verecekti(..)"⁶⁰

57 Türk İstiklal Harbi, İdari Faaliyetler, 7. Cilt, s. 392-3.

58 İsmail Gün-Mahmut Ankara, Kazım Dirik, Asker, İdareci, Halk Eğitimi, (İzmir, İstiklal M., 1971), s. 39.

59 Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, cilt II, (İstanbul, 1970), ss. 300-301.

60 Hilmi Uran, *Hatıralarım*, ss. 141-42.

8. İSTİKLAL MAHKEMELERİ

Türk İstiklal Harbi'nde Birinci Dönem İstiklal Mahkemelerinin görevleri, 17 Şubat 1921'de sona ermiş, fakat, mahkemelerin görevlerinin sona ermesinden bir ay kadar sonra asker arasında kaçak olayları ve bozguncu propagandanın çoğaldığı gözlemlenmiştir. Bu olumsuz gelişmeye önlem olarak, bir başkan, iki üyeden kurulu cinayet mahkemeleri görevlendirilmesi istenmişse de reddedilmiştir. Kütahya ve Eskişehir yenilgisi, düşmanın Ankara'ya yaklaşması üzerine büyük moral çöküntüsü üzerine bir eğilim olarak mahkemelerin yeniden kurulması gündeme gelmiş ve Başvekil Fevzi Paşa'nın isteği üzerine Kastamonu, Konya ve Samsun'da üç mahkeme kurulması Meclis tarafından kabul edilmiştir. Ankara İstiklal Mahkemesi kaldırılmadığından, Yozgat'ta da Başkomutanın isteğiyle bir mahkeme kurulduğundan toplam 5 İstiklal Mahkemesi faaliyet göstermiştir. İkinci Dönem İstiklal Mahkemeleri faaliyetlerini doğrudan Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'ya bağlı olarak yerine getirmişlerdir. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, bu mahkemelerin yardımıyla emirlerinin eksiksiz yürütülmesini sağlamış; hatta mahkemeler, 10 Ekim 1921 günlü Açığsöz Gazetesinde yer alan bildiri örneğinde görüldüğü üzere emirlerin uygulanışına ait gerekçeyi halka duyurmak ve emirlere uymayanların cezalandırılacaklarını bildirmek görevini bile üstlenmişlerdir.

Ergün Aybars'ın tespitlerine göre, Başkomutanlık Emirleri, İstiklal Mahkemelerine gönderilmekte ve bu yoldan Başkomutanın otoritesinin yürütülmesinde mahkemeler doğrudan görev almışlardır. Mahkemelerin ortamı da, Tekalif-i Milliye Emirlerinin uygulanmasındaki kararlılığın bir göstergesidir. Her mahkemenin kapısında büyük levha ile mahkemenin ismi yazılı bulunmaktadır. (Ankara İstiklal Mahkemesi). Mahkeme kurulunun oturduğu yerin arkasında yine büyük levha ile (İstiklal Mahkemesi Mücadelesinde Yalnız Allah'tan Korkar) yazısı asılıdır.⁶¹

İstiklal Mahkemeleri iki ucu keskin kılıçtır. Örnek olarak, II. Dönem Kastamonu İstiklal Mahkemesi'nin önem verdiği konulardan biri, bazı subayların halka karşı olan tutum ve davranışları olmuştur. Çünkü sözü edilen subaylar, halkın mal, erzak, nakliye araçlarına zorla el koyup, halkı zorla angaryaya koşturmaktadır.

Kastamonu İstiklal Mahkemesi tarafından görevini kötüye kullanan subaylar sorununu çözmek için 10 Ekim 1921 tarihinde Açığsöz Gazetesi'nde yayınlanan bildiri şöyledir:

"Vesait-i nakliyeye hodbehod vaz'iyet edenler en şedid cezaya çarptırılacak."

"1- Ordu'nun vesaiti nakliye ihtiyacı hükümetçe evamiri mahsusuna tevfiikan tamamiyle temin edilmekte bulunduğu halde bazı kıta zabitlerinin emirler ve tali-

61 Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, (İzmir, İleri K., 1995), ss. 97-102 ve 158.

matlar hükümlerine aykırı olarak tesadüf eyledikleri ulaşım araçlarına hodbehod el koydukları, bir kaza ve livadan çıkarılan ulaşım araçları kafilelerinin diğer kaza ve livada el konularak yollarına devam ettirilmedikleri ve bazı yerlerde de naklettiği eşyayı yükleyerek başka bir yöne yolladıkları bir çok yerlerden alınan rapor ve şikayetlerden anlaşılmıştır."

"Tekalif-i Milliye emri gereğince, aracın yüzde yirmisi alınmış ve geri kalan araçla da yükümlünün her ay yüz kilometrelik mesafeye hükümetin kendilerine teslim edeceği eşya ve emvali nakl etmeye mecbur tutulmuştur. Binaenaleyh her mahallin ulaşım araçları o mahallin en büyük mülkiye memuriyle komutanının göstereceği mahalle kadar teslim edilen eşya ve emvali nakledecek ve gerektiğinde olacak muhabere ve uygun bulunması üzerine ulaşım araçları kafilesi kanunen mecbur olduğu mesafeye yüz kilometre kadar nakliyatı uzatacaktır."

"Aksi halde bulunanlar ve kanuna yine itaat etmeyenler ve halka zulüm edenler hakkında tatbik edilen en ağır cezalarla tecziye edileceği tamamen tebliğ olunur."⁶²

İstiklal Mahkemeleri Nizamnamesinin 8. maddesi Tekalif-i Milliye Emirlerinin uygulanmasını kapsamaktadır. Bu durum, mahkemeleri Tekalif-i Milliye uygulamalarının doğrudan ve etkin bir organı konumuna yükseltmiştir. Kastamonu İstiklal Mahkemesinin 13 Ağustos 1921 günlü Açığsöz'deki bildirisi bu konuyu açıklamakta ve halkı uyarılmaktadır:

"Mahkememiz Başkumandanımız Paşa Hazretlerinin Tekalif-i Milliye ve ordunun tezyid kuvvetine matuf ve tedabir-i saireye mülteallik teklifatının son süratle ve harfiyen ifa edilmemesinin alakadarlar hakkında en şedid cezayı kanuniyeyi istilzam edeceğine umumun kemali ehemmiyetle nazarı dikkatini celb eyler."⁶³

Tekalif-i Milliye Emirleriyle ilgili olarak faaliyet gösteren İkinci dönem İstiklal Mahkemelerinin uygulamalarıyla ilgili bazı küçük bilgiler Falih Rıfkı Atay tarafından aktarılmaktadır:

"(..) Rahmetli Necati ile beraber Kastamonu İstiklal Mahkemesi'nde bulunan dostum Nebzade Hamdi'den dinlemiştim. Binlerce kandırılmış, fesatlanmış kaçak toplayıp cepheye sürmüşler: - Yalnız bir kişi idam ettik, o da onuncu defa kaçtığı için... demişti"⁶⁴

62 Açığsöz, (10 Ekim 1921) aktaran: Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, s. 106 ve 108.

63 Açığsöz, (13 Ağustos 1921) aktaran: Serpil Sürmeli, *Milli Mücadele'de Tekalif-i Milliye Emirleri*, s. 132.

64 Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, (İstanbul, Betaş Y., 1980), s. 292.

8. BASIN VE HALKLA İLİŞKİLER

Tekalif-i Millîye Emirleri ve uygulamaları ile ilgili tebliğler ve ilanlar, "o günlerde devletin yarı resmi yayın organı gibi faaliyette bulunan ve Ankara'da yayınlanan Hakimiyet-i Millîye Gazetesi aracılığıyla ilk defa kamuoyuna duyurulmuştur. Emirler gazetenin hep aynı yerinde, ikinci sahifesinde yer almış; İstiklal Mahkemeleri kararlarına ve kararların uygulamalarına ait haberlere yakın sütunlarda yayınlanmıştır."⁶⁵

Özellikle Kastamonu ve çevresine yayınlanan Açıksoz Gazetesi; Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın çıkardığı Tekalif-i Millîye emirlerine halkın uymasını sağlayacak teşvik yazıları yayınlamış ve bu emirleri ayrıntılı olarak izah etmiştir.⁶⁶

Açıksoz Başyazarı İsmail Habib (Sevük), 21 Ağustos 1921 günlü başyazısında, İstiklal Mahkemelerinin yeniden kurulmasını şöyle yorumlamıştır:

"(..) Mücrimleri ürküten, mazlumları esirgeyen bir adalet. Bir adalet ki en muannid kaçaklar kendi ayaklarıyla o kapıya iltica, en azılı şakiler kendi arzularıyla o mahkemeye inkiyad ettiler. Atıl memurlara bile başka bir faaliyet, hileli amirlere bile başka bir intibah, hükümet çarkına bile başka bir dönüş geldi. (..) İşte onun içindir ki İstiklal Mahkemeleri faaliyeti bu halka bir nimet, onların kaldırılışı her-kese bir elem olmuştu ve işte onun içindir ki şimdi de İstiklal Mahkemelerinin tekrar gelişi, bütün memlekete bir sevinç ve bir saadet oldu."⁶⁷

Açıksoz, Hakimiyet-i Millîye, İkdâm, Peyam-ı Sabah ve Vakit gazetelerini kapsayan bir araştırmaya göre; gazeteler, Tekalif-i Millîye Emirlerini, Tekalif-i Millîye Komisyonlarının tebliğlerini ve İstiklal Mahkemelerinin emirlerle ilgili nizamname ve beyannamelerini, konuyla ilgili kararlarını yayınlamak suretiyle halka duyurmuşlar ve halkın bilgilendirilmesini sağlamışlardır.⁶⁸

Hakimiyet-i Millîye Gazetesinin 9 Ağustos 1921 günlü nüshasının 1. sayfasında yayınlanan bildiride, Tekalif-i Millîye Emirlerinin uygulanmaya başladığı ilan edilmektedir. Bildirinin 1. ve 2. Maddelerinde tek tek sayılan yiyecek maddeleri ile, çarık derisinden kundura çivisine, tiftik ve yapağıya kadar giyim kuşamda kullanılacak bütün maddeler sayılmaktadır ve 3. madde ile de, halkın, tüccarın, bunlardan ellerinde ne miktarda bulunduğunu bir beyanname ile Komisyona bildirmeleri tebliğ olunmaktadır.

Ankara Tekalif-i Millîye Komisyonu'nun basında yer alan ilk bildirisi şöyledir:

65 Mehmet Kayıran, "Tekalif-i Millîye Emirleri ve Uygulanışı", s. 655.

66 Yücel Özkaya, Milli Mücadele'de Atatürk ve Basın, 1919-1921, (Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Y., 1989), s. 19.

67 (Haz.) Mustafa Eski, İsmail Habib Sevük'ün Açıksoz'deki Yazıları, 1921-1922, s. 105

68 Serpil Sürmeli, Milli Mücadele'de Tekalif-i Millîye Emirleri, s. 132.

"Hamiyetli Halkımıza;"

"Memleketten alçak düşmanı koğmak için fedakarlık lazımdır."

"Askerlerimiz cepheye kanlarını dökerken bizim de burada varımızı yoğumuzu feda lazımdır. Bunun için Hükümetimizin bizden istedikleri; Ordu'nun iase ve ilbası için teşekkül eden Ankara Tekalif-i Milliye Komisyonu bervech-i ati mukarreratı ilan eder:"

"1. Buğday, saman, un, arpa, fasulye, bulgur, nohut, mercimek, kasaplık hayvanat, şeker, gaz, pirinç, sabun, yağ, tuz, zeytinyağı, çay, mum."

"2. Tüccar ve ahali yedinde her renkte çamaşırılık, bez, amerikan, patiska, pamuk, yıkanmış, yıkanmamış yün, tiftik, erkek elbise imaline salih her nevi yazlık ve kışlık kumaşlar, kalın bezler, kösele, vaketa, taban astarlığı, sarı ve siyah meşin, sahtiyan, mamul yemeni, çarık, potin, çarık imaline mahsus deri, demir kundura çivisi, tel çivi, kundura ve saraç ipleri, nallık demir, mamul nal, mih, yem torbası, belleme, kolan, kabağı, gebre, urgan."

"3. Baladaki maddelerde cinsleri muharrer mevadd-ı iase ve iktisadiye ile levazımat-ı saire ile miktarlarının bilinmesine lüzum görüldüğünden ahali ve tüccar yedlerinde mevadd-ı mezküreden her ne mevcut ise üç güne kadar makam-ı vilayette Tekalif-i Milliye Komisyonuna ba beyanname müracaat eylemeleri ve beyanname ile ita etmeyenlerin inde'l-tahkik emvalinin müsader ve kendisinin hıyanet-i vataniye cürmüyle tecziye edileceği beyan olunur."

"Tekalif-i Milliye Komisyonu Reisi"

"İhsan."⁶⁹

Ankara Tekalif-i Milliye Komisyonu imzasıyla Hakimiyet-i Milliye Gazetesi 9 Ağustos 1921 günlü nüshasında yer alan bu bildiri, Ankara örneğinde, Tekalif-i Milliye Komisyonlarının çalışma esaslarına dair bir yönerge olarak da anlaşılabilir.

9. TEKALİF-İ MİLLİYE UYGULAMALARI

13 Ağustos 1921 günlü Hakimiyet-i Milliye Gazetesinde, Ankara Valisi ve Tekalif-i Milliye Komisyonu Reisi İhsan Bey ile yapılan görüşme, Komisyonların çalışmaları hakkında bazı çarpıcı sorulara Ankara Valisi İhsan Beyin ağzından verilen ve gazetede yer alan yanıtlar şöyledir:

"(..) Vuku'bulan ilan üzerine ahali yedinde ne kadar esliha varsa kendi elleriyle ve büyük bir memnuniyetle getirerek Komisyona teslim etmekte ber davamdırlar.

69 Hakimiyet-i Milliye, (9 Ağustos 1921) aktaran: Serpil Sürmeli. Milli Mücadele'de Tekalif-i Milliye Emirleri, ss. 82-3.

Köylere de aynı tebligat ifa olduğundan ne kadar esliha varsa peyderpey geleceğine şüphe yoktur."

"Erzak ve eşya işine gelince; Hükümetin bu husustaki ilanını müteakip müddeti muayenesi zarfında erzak ve eşyanın miktarlarını mübeyyen ahali komisyona beşyüzlü mütecaviz beyanname getirmiştir. Her hanenin kahraman ordumuz için bir kat çamaşır, bir çift çorap teberru etmesine dair olan komisyonun tebliği ahalice memnuniyetlerle karşılanarak her mahalle ve karyede azami bir faaliyet başlamıştır. Geceli gündüzlü bu hususta çalışılmaktadır. Birkaç güne kadar binlere balığ olacak çamaşır ve çoraplardan ikmal olunanları komisyona peyderpey getirilerek teslim edilecektir."

" - Bu Komisyonlar Ankara Vilayetine mülhak kazalara da elbette teşekkür etmiştir. Oralardaki derece-i faaliyet beyan buyurulur mu?"

"Tekalif-i Milliye Komisyonları kazalarda doğrudan bu hususa dair olan Emirler dairesinde mesaide bulunarak ahali tarafından teslim olunan şeyleri yine doğrudan cihet-i askeriye teslim edecektir. Ancak malumat verildiğine göre Ankara Vilayetinin bütün mülhakatında herşeye tercihan ve işin ehemmiyeti takdir olunarak çalışılmakta, ahali istiklal mücahedemizde muvaffakiyetin temini için her türlü fedakarlıkları severek yapmaktadır."

" - Asayiş ne haldedir. Karar var ise ona dair de malumat lütfediliyor mu?"

"O kadar faaliyete ve orduya iltihak için her köyden efrad gelmesine, bu sebeplerle vilayette büyük bir hareket mevcut bulunmakta olmasına rağmen asayiş her vakitten daha ziyade yolundadır. Zira ahali istihlas ve istiklal-i memleket için olan bu faaliyetlerin manasını Yunanlıların zalimane ve imhakarane siyasetini pek güzel anlamıştır. Onun için ahali sakinane vazife-i vataniyenin iflasına müsar'at ediyor. Firariler hususuna gelince: Herkes bir düğüne gider gibi davullarla, zurnalarla hududa koşmak için geliyor. Lehü'lhamd firar vukuatı yoktur. (..)"⁷⁰

Tekalif-i Milliye Emirlerinin uygulanmasını denetlemek ve hızlandırmak amacıyla, Başkomutanlıkça çeşitli yerlere denetim görevlileri gönderilmiştir.

1 Yedeksubay Veteriner ve 1 Topçu Teğmeni ile 10 Numaralı Tekalif-i Milliye Emrinin Isparta ve Burdur'daki uygulamalarını denetlemek ve hızlandırmak üzere bu illere gönderilen Süvari Albay Şerif Güralp 1958'de basılan anılarında yaptıkları denetim çalışmalarını ayrıntılı şekilde anlatmaktadır:

"Anadolu hükümeti, tekalif usuli ile halkın elindeki nakil vasıtalarının yüzde 20'sini istedi. Bunların en sağlamları alınacaktı. Bu iş için Ordu'dan komisyonlar

70 Hakimiyet-i Milliye, (13 Ağustos 1921) aktaran: Serpil Sürmeli, **Milli Mücadele'de Tekalif-i Milliye Emirleri**, ss. 84-5.

sevk edildi. Bu meyanda tümenimizden Binbaşı rütbesinde başkan olmak üzere bir Veteriner, bir Topçu subayından mürekkep bir komisyonun gönderilmesi Ordu'dan emredilmişti. Tümeninde Binbaşılardan olduğu halde maiyetinde daima büyük rütbelileri görmek isteyen Tümen kumandanı; beni açık göz ve becerikli gibi yalancı iltifatlarla aldatmaya çalışarak İstiklal Savaşı'nın en sıkıntılı devirlerinde çalıştığım alayımın alarak komisyon reisliğine tayin etti."

"İsparta, Burdur, Antalya livalarında (o devirde mutasarrıflıklar tarafından idare olunuyorlardı) faaliyette bulunmak üzere Konya Aksaraylı yedek Veteriner Şerif, Topçu Teğmeni Harputlu Şükrü (kendisini üç dört sene evvel Ankara'da Kurmay albay olarak görmüştüm) ile beraber evvela İsparta'ya geldik." (s. 202)

"Edirne Sultani Mektebinde müdürümüz olan merhum Müfit Bey, Mutasarrıf bulunuyordu. Belediye Reisi de iyi ve görgülü bir zattı. İsparta Mebusu merhum Mersinli Cemal Paşa ile Mebus Hafız İbrahim Beyin kıymetli yardımları ile nakil vasıtalarının dörtte üçünü alarak Ordu'ya sevk ettim." (s. 203)

"Burdur Mutasarrıfının milli davaya alakasızlığı yüzünden, sokakları, pazarları eşek dolu olduğu ve Garp Cephesine şikayetler yağdırdığım halde maalesef bir tane bile kopartamadık. Tek kazası olan Tefenni'den Kaymakam Vekili Kemal Beyin himmeti ile epeyce birşeyler aldık. Esasen savaş esnasında çok kaçak veren Burdur'un da İstiklal Savaşı'ndaki hissesi o nispettedir." (s. 203)

"Antalya Mutasarrıfı da iyi bir zattı. İyi yardım etmesine rağmen bir iki hatırlı zengin oyun oynamak isteyince gösterdiğim şiddet karşısında boyun eğmeye mecbur oldular. En güzel yaylı ve faytonları oradan alarak cepheye gönderdim." (s. 203)

"Bu üç Mutasarrıflığın içinde en hamiyetli insanları Elmalı kazasında buldum. Kaymakam Vekili Hayri Bey, Askerlik Şube Reisi ve Komisyon Azaları Komisyonumuzu kasabanın kenarında karşıladılar. Evvela mükemmelen istirahatimizi temin ettiler. Ertesi gün kasabanın ve birkaç yakın köyün nakil vasıtalarını önümüze dizdiler."⁷¹

Eski Başbakan Suat Hayri Ürgüplü, 27 Aralık 1986 günlü Hürriyet'te Ürgüp köylerindeki Tekalif-i Milliye çalışmalarına ilgili küçük bir anısını aktarmaktadır:

"Babamın yanında geçirdiğimiz tatil anılarını unutamam. Bazen tanık için Ürgüp köylerini dolaşıyorduk. Ulusal Kurtuluş Savaşının en güç günleriydi. Cepheden

71 E. Süvari Albay Şerif Güralp, *İstiklal Savaşı'nın İç Yüzü*, (İstanbul, Dizerkonca M., 1958), ss. 202-204.

izinli, yaralı askerler geliyordu, onlara yardım ediyorduk. Ev ev dolaşarak çamaşır, örme çorap toplar, Askerlik Şubelerine götürürdük."⁷²

Tekalif-i Milliye uygulamasının en ilginç yanı, Tekalif-i Milliye Komisyonlarınca el konulan bazı mallara karşılık halka ve tüccara verilen senet niteliğindeki tutanaklarda yazılı bedellerin, büyük zaferden sonra, belirli bir düzen içinde hak sahiplerine ödenmesidir.⁷³

Ankaralı işadamı Vehbi Koç, 1920'ler başındaki bu uygulamalarla ilgili olarak anılarında şunları yazmaktadır:

"Ordu için gerekli malzemeler mağazalardan alınır, bedelinin yüzde 60'ı ödenir, geri kalanı için de <Tekalif-i Harbiye> denilen bir borç makbuzu verilirdi. Zaferden sonra bu paraların hepsi Hükümet tarafından esnafa ödendi."⁷⁴

Alptekin Müderrisoğlu bu geri ödeme politikasının çok ilginç serüvenini şu şekilde aktarmaktadır:

"Yaşlı bir maliyecimiz, 1957 yılında Amasyalı ihtiyar bir köylünün elinde eski yazı bir kağıtla Maliye Bakanlığına başvurduğunu, kağıdın bir Tekalif-i Milliye tutanağı olduğunun anlaşıldığını, fakat böyle bir borca ait belge bulunamadığından ödeme yapılamadığını, alacaklının Büyük Millet Meclisi Dilekçe Komisyonuna başvurduğunu, sonucun ne olduğunu bilemediğini nakletmiştir."⁷⁵

10. MECLİS ÜSTÜNLÜĞÜ

Tekalif-i Milliye uygulamaları Meclis iradesinin üstünde veya dışında değildir. Bu durumun en çarpıcı örnekleri, Büyük Millet Meclisi'nde uygulamalar üzerine yapılan konuşmalar ve yetkililerin haklı yakınmalar yanında kimi zaman ağır suçlamalar da içeren bu konuşmalar karşılık ibret verici açıklamalardır.

Büyük Millet Meclisi'nde Tekalif-i Milliye uygulamaları ile ilgili bazı ilginç tartışmalar ve çarpıcı açıklamalar şöyledir:

27 Ekim 1921 günlü gizli oturumda;

"Refet Paşa Müdafaa-i Milliye Vekili (İzmir) - Arkadaşlar, dünyada yoktan var etmek ancak Allah'a mahsustur. Bu, hiç birimizin kârı değildir. Ben Müdafaa-i Milliye Vekili olduktan sonra biraz bir şey yapabildimse o da ancak Tekalif-i

72 Mustafa Onar, *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları II*, (Ankara, Kültür Bakanlığı Y., 1995), s. 274, dn. 4.

73 Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*, s. 388.

74 Vehbi Koç, *Hayat Hikayem*, (İstanbul, 3. Baskı, 1973), s. 29.

75 Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*, s. 388, dn. 405.

Milliye'nin akıttığı mabadan istifade ettim. Onları kabili istifade bir hale koydum. Ondan sonra istop dedim, durdum."

"Hoca Efendi Hazretleri buyurdular: levazımın kabiliyeti ehliyeti var da istimal etmiyorsa niçin mesul edilmiyor?... Bunu Müftü, Belediye Reisi yaptı. Neye Levazım Reisi yapmadı?... Hayır; Efendi Hazretleri orada aldanyorlar. Müftü ile Belediye Reisinin yaptıkları, Tekalif-i Milliye Komisyonuna mensubiyetleri sebebiyle levazımatı harbiyei bizatihi tesellüm ve tedarik etmeleridir.(..)"⁷⁶

"Mustafa Durak Bey (Erzurum) - (..) Bu millet hiçbir şeyi esirgemez. Efendiler, Müdafai Milliye Emirlerini de birtakım şubeler vasıtasıyla memleketin her tarafına teşmil ettiler. Oralarda neler oldu, Allah bilir. Yetişir Efendiler, bu Tekalif-i Milliye'ye de nihayet verelin. Eğer bize para lazımsa bu usulleri bir daha uyartmayalım. Üç aylık, beş aylık olarak bir vergi tarh edelim ve illa bir emirle gayrı makbul ellerle para toplamayalım.(..)"⁷⁷

Tekalif-i Milliye Emirlerinin uygulayıcılarından Müdafai Milliye Vekili Refet Paşa'nın konuşması ise dönemin koşulları üzerine oldukça hazin, fakat, tarihi bir belge kıymetindedir:

"Refet Paşa Müdafai Milliye Vekili (İzmir) - (..) Madem ki derdimizi dökeceğiz. O halde bana müsaade ediniz herşeyi söyleyeyim. Sakarya Ordusu'na 72 bin silahtan 28 bin silah gelmişti. Diğerleri teknil dağılmış ve firar etmişti. (..) Ayın 5'inci gününde Heyeti Aliyeniz tarafından Müdafai Milliye Vekaletine intihap edildim. Ayın 13'üncü günü düşman ilerlemeye ve 23'üncü günü de muharebe etmeye başladı. Beni intihap ettikten 20 gün sonra Sakarya boyunda 72 bin kişilik bir Ordu toplandı. Millet orduyu teşkil etti ve Heyeti Celilenizin verdiği kuvvetle ben buna vesile oldum. (..) Millet'in himmetine müracaat ettik. Koşullar, geldiler. Hepinizin insafına müracaat ederim. Buradan her gün cepheye giden askerlerin giyili gittiklerini gördünüz. Evvelce bir tek matara yoktu.(..) Sonra süngümüz yoktu, süngü yaptık ve Konya'da ve her yerde yaptık ve aynı zamanda parasız yaptık. Demirini yüzde 40'tan aldığımız demirlerden aldık. Ustasını askerlerin içinden ayırdık ve koyduk. (..) Birçok değirmenler ele geçti ve birçok fırınlar yapıldı. 100 bin kişilik ordu buradan yedi, içti ve giyindi. Bugün tekrar arz ediyorum, bu sırf sizin gayretinizle oldu, sizin himmetinizle oldu. Gittiler; matralı, cephaneli ve giyinerek gittiler. Efendiler, bu silahlar ta Batum'dan geldi, Erzincan'dan geldi, Elaziz'den geldi burada yoktu. Bu kadar az bir zaman zarfında getirilerek bunlarla Sakarya harbini kazandık. Bu, cem'an yekün 20 gün zarfında oldu. Efendiler, tekrar arz ediyorum, Müdafai Milliye Vekili huzurunuzda çıktığı zaman bir şey yoktu. Batum'da

76 TBMM Gizli Celse Zabıtları, s. 385.

77 TBMM Gizli Celse Zabıtları, s. 393.

bulunan cephaneyi muharebe hitama ermeden evvel buraya geldi ve harbe girdi ve gelen cephaneyi burada sarf ettik. Sonra Samsun'da bulunan cephaneyi buraya 4 günde geldi ve bunun için yolda insanlar öldü ve bu suretle buraya kadar geldi ve sarf edildi. Efendiler, Sakarya'da bu sayede muzaffer olduk. Beyefendiler, ben bunu haşa sünme haşa halketmek kudretinde değilim. O elbiseyi giydirebildim ise bana milletin Tekalif-i Milliye suretiyle verdiği kumaştan giydirdim. Ben kendim bir elbise yapmaya muktedir değilim. Bana vermezseniz ben ne yaparım? Her verdiğinizizi kullandım, her verdiğinizizi yaptım ve doğrudan hak yere kullandım. Ufak tefek suistimaller olabilir. Bunlar belli değildir. (..)"⁷⁸

"Refet Paşa (devamla) - (...) Beyefendiler, sağlam olmayan, terbiyesi yerleşmeyen bir ordu bugün galip gelse de yine firar eder ve Sakarya harbinde hiç olmazsa 30 bin kişi firar etti ve Refet Paşa 30 bin tüfeği buldu ve yerine koydu. (...) Mart'tan beri verilen elbise gerek benim zamanımda gerek benden evvel verilen elbise bu Ordu'nun nizami alacağı elbisenin fevkindedir.(...) Arkadaşlar bir kaputun 3 sene miadı vardır. Biz 6 ayda bir kaput veriyoruz. Yine yetişmiyor. Çünkü, alan kaçıyor. Arkadaşlar, benim elimde başka bir kuvvet yoktur."

"Tedip ve terhip meselesine gelince: Memleketi yakıp yıkanlar için bir çok defalar cepheden şiddetli emirler vermişimdir; bunu bilirler. Fakat bu emirler göz dağdır. Tekmil halkı baştan başa asıp urgana çektikten sonra bu memleketi ne yapacağız? Şu 6 ay zarfında Ordu'dan 200 bin kişi gelip geçmiştir. Bu kaçanların hepsini öldüreyim, asayım mı? Binaenaleyh bugün askerleri baştan başa giydirdiğim halde 15 gün sonra yine ordu çıplak kalıyor. Bunları söylemek istemezdim. Söylemek mecburiyetinde kaldım. Bunlar böyledir diye düşmana boyun mu eğeceğiz? Hayır arkadaşlar... Bir defa bu vaziyet içinde buna para dayanmaz. (...) Aldığım para ceman 2 milyon liradır. Bu para en aşağı nakliye ücreti değildir. Yalnız cephaneyi nakliyatının 4 aylık, 5 aylık ücreti benden evvelki devirde 1 milyon 2 yüz lira tutmuştur ve o zaman nakledilen cephaneyi benim naklettiğimden daha azdır ve bu cephaneyi 20 günde naklettim. Bunu millet taşıdı.(..)"⁷⁹

Büyük Millet Meclisinde 31 Ekim 1921 günü yapılan Başkomutanlık süre uzatımı görüşmelerinde;

"Hüseyin Avni Bey (Erzurum) - Tabiidir ki orduların idaresi Tekalif-i Milliye'nin alınması verilmesi bir kimse tarafından bir fikre, kabil değil sığmıyor. Tekalif-i Milliye alınmıştır. Zannedirim ki işin içinde bir az nispetsizlik olmuştur. Ölen hayvanlar gözümüzün önünde.(..)"⁸⁰

78 TBMM Gizli Celse Zabıtları, ss. 396-97.

79 TBMM Gizli Celse Zabıtları, ss. 397-98.

80 TBMM Gizli Celse Zabıtları, s. 414.

"Lütfü Bey (Malatya) - (...) Yüzde 40 Tekalif-i Milliye'yi Paşa, Meclisin selahiyeti itibariyle emrettiler. Şimdi gerek bu Tekalif-i Milliye'de vukua gelen birçok suistimalatın tahakkuku ve gerekse Ordu'nun kudreti taarruzusiyesinde nakise olup olmadığı tetkik edilmeli. Bunlardan dolayı tevellüd edecek mesuliyet münhasıran Paşa Hazretlerine aiddir. Böyle bir şey varsa Paşa da mesuldur. (...) Tekalif-i Milliye'de yolsuzluk yok mudur efendiler? Paşa Hazretleri bunu ya kendisi yapacak veya yaptıracak."⁸¹

"Salahaddin Bey (Mersin) - (...) Tekalif-i Milliye namile yüzde 40'ını fıkara verdi. Zengin bir şey vermedi. Tekalif-i Askeriye gitti, Tekalif-i Adiye kaldı. (...)"⁸²

"Rıza Bey (İstanbul) - (...) Samsun'dan 4 deveciden bir telgraf aldım. Namıma yazıyorlar, diyorlar ki; Tekalif-i Milliye namı altında memleketin en zenginlerini teşkil eden tüccarlardan yüzde 40 aldınız. Bunların Tekalif-i Milliye suretiyle verdikleri malın yüzde 20'sini mütebaki yüzde 60'ının fiyatlarına zam etmek suretiyle satıyor ve zararını çıkarıyor. Biz hala bu Tekalif-i Milliye belasından kurtulamadık ve müstemirren bunu bizim hakkımızda tatbik ediyorsunuz. Büyük Millet Meclisi bunu düşünsün ve buna bir çare bulsun(...)"⁸³

Tekalif-i Milliye uygulamalarından şikayet edenler arasında Başkomutan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine çok yakın Besim Atalay gibi şahsiyetler de vardır:

"O günün Anadolu'sunda zirai ekonominin itici gücü insan ve hayvan emeği-ydi. Savaş nedeniyle erkeklerin silah altına alınması ve Tekalif-i Milliye Komisyonlarının da askeri nakliyatı sağlamak için halktan öküz toplamış olması, ister istemez ziraatı etkilemişti. Bunu göz önünde tutan Besim Atalay Bey (Kütahya) halktan alınan bu öküzlerin her gün öldüğünü belirterek, askerin elindeki bakımsız öküzlerin bedelsiz olarak köylülere verilmesini önermiştir. (...) Besim Atalay Bey, gözümüzün önünde ölen öküzleri ölmekten men edemeyen bizler, acaba dünyada hangi inkılabı yapacağız? Diye sormuş ve öküzlerin ölümünü engelleyemeyen bir yönetimin daha büyük dertlere çare bulamayacağı görüşünü savunmuştur."⁸⁴

11. DEĞERLENDİRME

Başkomutanlık tarafından 12 Eylül 1921 tarihinde Büyük Millet Meclisi'ne sunulan "Türkiye Büyük Millet Meclisi Teşekkürnamesiyle Taltif Usulü Hakkındaki Kanun Teklifi" görüşmelerinde; en büyük taltifin ve takdirin kanı ile beraber

81 TBMM Gizli Celse Zabıtları, s. 419.

82 TBMM Gizli Celse Zabıtları, s. 421.

83 TBMM Gizli Celse Zabıtları, s. 479.

84 TBMM Zabıt Ceridesi, cilt 15, s. 173-74'ten aktaran: İhsan Güneş, **Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı**, 1920-1923, (Ankara, T. İş Bankası Y., 1997), s. 310.

altındaki yatağı, ayağındaki çarığı, baba yadigarı şehit hatırası Martinisini, ekmeğinin ununu veren Türk köylüsünün hakkı olduğunu söyleyen Konya Mebusu Vehbi Efendi'nin görüşlerine katılan Müdafaa-i Milliye Vekili Refet Paşa şöyle demektedir:

" - Bu kat'i zaferin milletin uluvvu cenabına borçluyuz. Müdafaa-i Milliye Vekili olarak Ordu'nun şükranını milletin ayaklarına sererken göz önünde kağıt arabalarıyla çalışan köylülere ve köylü kadınlara bu şükranı bir daha ifade ederken, medar-ı maişetini kaybeden, her şeyini severek veren, Tekalif-i Milliye vecibesini fazlasıyla eda eden, o günkü yiyeceğini, giyeceğini Ordusuna veren, tüccarsa dükkanını boşaltan, zanaat sahibi ise müdafaa için zanaatını bezleden, küçük çocuğundan evvel huduttaki asker kardeşine çorap dokuyan, çarığını ihda eden ve Tekalif-i Milliye mükellefiyetini emirden evvel vatan vecibesi addeden necip ve asil milletimize arz-ı şükran ve minnettari ederim."⁸⁵

Sakarya Zaferi üzerine Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın 14 Eylül 1921 tarihli beyannamesinde de, Tekalif-i Milliye ile ilgili olarak şunlar söylenmektedir:

"Fılvaki milletimiz, düşmanın hazırlıklarına mukabele için hiçbir fedakarlıktan çekinmedi. Ordumuzu takviye için, para, insan, hayvan, araba velhasıl her ne lazımsa kemal-i hahişle ibzal etti. Avrupa'nın en mükemmel vesaiti ile mücehhez olan Konstantin Ordusundan Ordumuzun teçhizat itibarıyla de geri kalmaması ve hatta ona teveffuk edebilmesi gibi inanılmaz mucizeyi Anadolu halkının fedakarlığına medyunuz."⁸⁶

Tekalif-i Milliye'nin asıl önemli yanı, General Fahri Belen'in belirttiği üzere bu emirlerle "Dünya'da ilk kez topyekun savaş" uygulanmasıdır.⁸⁷

Almanya'nın Versay Andlaşmasını kabulünden sonra ünlü Mareşal Erich Ludendorf, Der Totale Krieg (Topyekün Savaş) adlı eserinde; "Anlatmak istediklerinin göz kamaştırıcı tatbikatının Türk Milli Mücadelesinde" olduğunu yazmıştır.⁸⁸

Garp Cepresi Komutanı ve Lozan Kahramanı İsmet (İnönü) Paşa'nın anılarında yer alan ve Fransızlara arasında geçen bir konuşmayı aktardığı ayrıntı, Tekalif-i Milliye uygulamasının mucizevi yanını kanıtlamaktadır:

"Ben Lozan Konferansı sırasında yüzde kırk meselesini Fransızlara anlattığım zaman, biz, halkın nesi varsa yüzde kırkını aldık dediğim zaman, adamların gözleri

85 Cemal Kutay, "Büyük Zaferin Yapısında Tekalif-i Milliye", s. 251.

86 Hakimiyet-i Milliye, (16 Eylül 1921) aktaran: Serpil Sürmeli, Milli Mücadele'de Tekalif-i Milliye Emirleri, s. 161.

87 Fahri Belen, Türk Kurtuluş Savaşı, (Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Y., 2. Baskı, 1983), s.343.

faltaşı gibi açıldı. Hayretler içinde, nasıl aldınız, nasıl yaptınız bunu, diye sordular. Aldık, başka çaremiz yoktu; muharebeyi böyle kazandık, dedim."

"Mustafa Kemal Paşa'nın verdiği Tekalif Emirleri ile Ordu'nun bütün ihtiyacı karşılandı. Sakarya gerisinde Ordu'muz, büyük ordularda bulunan her türlü vasıta ile ve imkanla teçhiz edildi. İnsan ihtiyacı karşılanmış, yiyecek ve teçhizat bakımından sıkıntıları olmayan bir Ordu haline getirildi. Bütün bunlar bir aydan az bir zaman içinde oldu. Harikulade bir şey. Harikulade bir gayret."⁸⁹

Cemal Kutay'ın vurgularıyla; "Tekalif-i Milliye, fikir olarak ve tatbikat olarak, yurt ve millet imkanlarını en kısa zamanda derleyip toparlayarak tek hedef emrine vermenin, o gün -bugün- ve yarınlar için en mükemmel örneğidir. (..) Devletin o günün deyişi ile ihzayiat, bugünkü geniş anlamı ile istatistik mefhumunun uzağında olduğu o günlerde, savaş ekonomisinin terkibine girebilecek varlığını rakamlarla ve çeşitli mezürlerle tespit için gönderilmiş olan listelerin incelenmesi, emeğin derinliğini ortaya koyar."⁹⁰

Alptekin Müderrisoğlu'na göre Tekalif-i Milliye ile Türk halkına yüklenen mali mükellefiyetler şu başlıklar altında toplanabilir:

- (1) Halk istenen bazı malları devlete verecektir. (Bu uygulama tam bir aynı vergi uygulaması niteliğindedir).
- (2) Halk ve tüccar elinde bulunan bazı mamul ve yarı mamul malların yüzde 40'ını devlete verecek, bunların bedeli ileride ödenecektir. (Bedelinin sonradan mal sahiplerine ödenmesi, uygulamayı veresiye mal satışlarına yaklaştırmaktadır).
- (3) Halk elindeki taşıt araçları ile Ordu'ya ait malzemeyi parasız taşıyacaktır. (Bu uygulamayı hizmet vergisi olarak düşünmek mümkündür. Halk devlete hizmet etmek suretiyle vergi ödemiş oluyor, buna karşılık para ödemek isteyen hizmet etmekten kurtulmuş oluyordu. Ancak, Tekalif-i Milliye Emirlerinde hizmet şart koşulmuş, hizmet yerine para ödeme şekli kabul edilmemiştir).
- (4) Ülkeyi terk etmiş olanların mallarından Ordu ihtiyacına yaracak olanlara el konulacaktır. (Medeni hukukta yer alan terk edilmiş malın bulana ait olacağı ve miras hukukunda yer alan mirasçı bırakmadan ölenlerin mallarının devlete intikal edeceğine dair genel hukuk kuralının bağdaştırılması şeklinde bir uygulama).

- (5) Halkın elinde bulunan savaşta kullanılabilir bütün silah ve cephaneye el konulacaktır. (Tam bir müsadere uygulaması olup, günümüzde yasak silahların yakalanması halinde el koyma işlemine benzemektedir).
- (6) Bazı sanat erbabı ve bazı imalathaneler belirli işleri yapmak ve belirli malları imal etmekle görevlendirilecektir. (Makul bir ücret ödemesi yapıldığından, zorla çalıştırma sisteminden ayrılmaktadır).⁹¹

Yine Alptekin Müderrisoğlu'na göre;

"Tekalif-i Milliye Emirlerini gerek kapsamı ve gerekse tekniği yönünden günümüz vergilendirme sistemlerine benzetmek mümkün değildir. Bazı emirlerle yüklenen mükellefiyetler öylesine iç içe girmiştir ki, belirli klasik vergi sistemleri bile mükellefiyeti kapsamaktan uzak bulunmaktadır. Örneğin, her ev bir çift çorap hazırlayacaktır. Çorap o günlerin ekonomik koşullarına göre evlerde elde örülen, daha çok ev ekonomisi ürünü olarak ortaya çıkan bir maldır. Zaten, emirde de çorap verilecektir yerine, çorap hazırlanacaktır, deyimi kullanılmaktadır. Her ev kendi temin edeceği yünle bir çorap örecektir, yani mal vergisine emek, daha doğrusu, hizmet vergisi de katılmış olacaktır. (...) Tekalif-i Milliye Emirleri ile Türk milletinin yerine getirdiği mükellefiyetler, ne daha önce yapılmış uygulamalardan elde edilen tecrübelerden, ne de herhangi bir doktrin tarafından ortaya konulmuş fikirlerden yararlanılarak uygulama alanına konulmuştur. Millî direniş içinde bulunan, maddî ve manevî varlığını ortaya dökerek çarpışmayı göze almış olan bir milletin yarattığı kişisel fedakarlığa dayanan bir sistemdir Tekalif-i Milliye."⁹²

Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Tekalif-i Milliye ile ilgili olarak yaptığı değerlendirmeyi ise yakın çalışma arkadaşı Celal Bayar aktarmaktadır:

"Kurtuluş Savaşı'nın Büyük Taarruz hazırlık günlerini yaşıyorduk. Büyük Millet Meclisi Atatürk'e kendi yetkilerini vermiş, Türk milletini madde ve mana olarak Onun emrine koymuştu. Anlatılmaz güçlükler içindeydik. İstanbul İltikâf Devletlerini kışkırtarak, çalışmalarımızı engelliyordu. Büyük Millet Meclisi sabırsız ve sinirli idi. Büyük Taarruzun bir an önce yapılmasını, düşmanın İzmir'den denize dökülmesini görmek istiyorduk. İşte bu buhranlı günlerde, Atatürk, bazı yakın arkadaşlarından Meclis'te konuşmalar yapmalarını istedi. Arkadaşlarımız bu konuşmalarda, Kuvayı Milliye ruhunu canlı tutacaklar, millî bir heyecanla meclis sinirliliğini ve sabırsızlığını yatıştıracaklardı. Konuşmalar başladı. Atatürk'le birlikte konuşmaları dinliyorduk. Sıra, Meclis'in güçlü hatiplerinden birine geldi. Kendisine has jestleri ve ses tonu ile dinleyenler üzerinde etki yaparak konuşuyor ve Kuvayı Milliye fikrini heyecanlı bir

91 Alptekin Müderrisoğlu. *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*, ss. 376-77.

92 Alptekin Müderrisoğlu. *a.k.*, ss. 377-78.

üslup ile anlatıyordu. Meclis büyük bir dikkatle dinlemekte ve hatibi alkışlamaktaydı. Sonunda hatip, 'Kuvayı Milliye' sözü üzerine basarak biraz durdu ve çok önemli son tarifini verecekmış gibi -herhalde aklına başka bir şey gelmemiş olacak ki- 'Kuvayı Milliye bir cinnet-i mukaddesdir,' dedi. Cinneti mukaddese, yani kutsal delilik!..."

"Atatürk yerinden fırladı, etrafındaki bizlere, 'Bu adam ne söylüyor?... ' dedikten sonra kürsüye müdahale etti: 'Ne demek cinneti mukaddesdir?... Kuvayı Milliye hesaptır, hesap!...' ".

"Kurtuluş Savaşı büyük bir matematik mimaridir. Yenmekten yenilmeye kadar tasarlanmamış hesaplanmamış hiçbir yanı yoktur. Bütün ihtimaller değerlendirilmiş, tedbirler hazırlanmış ve Büyük Taarruz, böyle bir matematik mimarinin zirvesinde başlatılmıştır."⁹³

